

knihy a spoločnosť

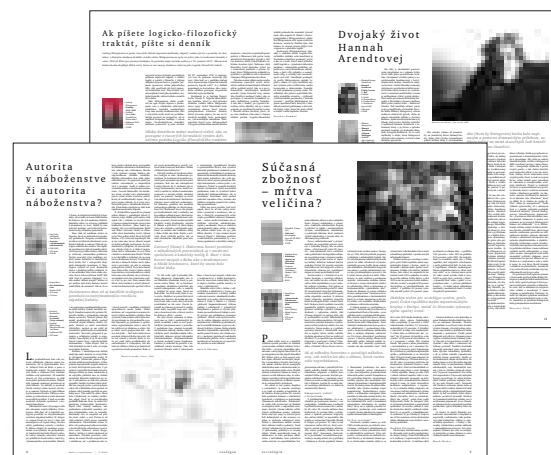
K & S

druhý ročník

20 Sk

20 Kč

5/ 2005

S vydávaním kníh to myslím vážne

Vydávanie len pôvodnej tvorby a mladých autorov je pre mnohých nezaujímavé

Sociológia ako prebúdanie obraznosti

Stáva sa z nás individualizovaná spoločnosť?

Európska identita a moslimský svet

Arabi neboli jediní moslimovia, ktorí vplývali na chod udalostí na starom kontinente.

Egocentrické texty a ich občas excentrickí autori

Autobiografie Dalího, Renoira a Buñuela

Marek Vagač, Sen o rebríku, 2000

Sylvia Porubánová:
Umenie žiť ako protiklad životnej lži

2

Rozhovor s Kolomanom Kertészom Bagalom

3

Imrich Sklenka:
Autorita v náboženstve či autorita náboženstva?

4

Marek Mocker:
Súčasná zbožnosť – mŕtva veličina?

5

Jiří Kabele:
Symbióza socializmu a demokracie

6

David Kostlán:
Hľadanie politickej identity

6

Zuzana Kusá:
Sociológia ako prebúdanie obraznosti

7

Gabriela Kiliánová:
Cintorín – pamäť pre živých

8

Gabriel Pirický:
Európska identita a moslimský svet

9

Dezider Kamhal:
Ak píšete logicko-filozofický traktát, píšete si denník

10

Ján Vasičák:
SPAM(ätí) architekta

10

Miroslav Tížik:
Dvojaký život Hannah Arendtovej

11

Zuzana Gindl - Tatárová:
Filozof digitálnych ilúzií

12

Mária Ferenčuhová:
Egocentrické texty a ich občas excentrickí autori

13

Vladimír Šucha:
Voda a Zem

14

Adela Žilková:
Priblíženie dejín literatúry

15

Celoživotní sprievodcovia
Lýdie Eckhardt

16

Umenie žiť ako protiklad životnej lži

Verím, že knihy sú bytosti schopné hľadať a nachádzať nás v pravý čas, na pravom mieste, z pravých dôvodov. Verím, že všetky ozajstné túžby sa plnia. Kritériom ozajstnosti a mierou pravdepodobnosti naplnenia nie je intenzita túžby ani zbožnosť želania, ale súlad s vyšším zámerom. Čo sa má stať, sa stane.

A tu je môj mierne ezoterický príbeh „starej“ knihy. Knihy, ktorú na Slovensku vydal v roku 1970 Tatran a moji rodičia ju mali (náhodou, darom, riadením osudu?) v knižnici – volá sa Parížske rozhovory (podtitul Kniha o umení žiť a o veciach lásky). Autorom je v 60. rokoch populárny nemecký žurnalista Georg Stefan Troller, ktorý veľmi otvorene, až „na dreň“ interviewoval takmer dvadsať osobností nejakým spôsobom sa viažucich k spomínanému mestu. (Zrejme sa nie nadarmo tvrdí, že každý človek má dve vlasti: svoju a Francúzsko. A francúzska otvorenosť je zjavne schopná „nainfikovať“ aj „Nefrancúzov“!) Rozhovory nesú prívlastok parížske

Paríž je mesto veľkorysosti a fantázie, ktorého métou nie je pochopiť, ale skúsiť, poznať, vychutnať. Paríž je svet bez falošných konvencií a noriem, v ktorom údajne treba aspoň raz okúsiť veci, o ktorých následne vieme, že pre zvyšok svojho života sa ich už pokojne môžeme zriecť.

takisto preto, že sú nenútené, živé, provokujúce... čo všetko sú charakteristiky pripisované práve Parížu. „Paríž je mestom umenia žiť! A toto slovo tu používam ako protiklad výrazu životnej lži. Viete predsa: Životná lož je ilúzia, že niečo je iné, ako je v skutočnosti, a to poväčšine čosi lepšie. Aj na tom možno vybudovať svoj život, ale nie je to potom pravý, pravdivý život. Umenie žiť znamená pre mňa odstrániť túto ilúziu.“ (G. S. Troller) Paríž je mesto veľkorysosti a fantázie, ktorého métou nie je pochopiť, ale skúsiť, poznať, vychutnať. Paríž je svet bez falošných konvencií a noriem, v ktorom údajne treba aspoň raz okúsiť veci, o ktorých následne vieme, že pre zvyšok svojho života sa ich už pokojne môžeme zriecť. „V Paríži je málo kazateľov morálky a málo zakázaných pôžitkov. Žije sa tam preto vari bezbožnejšie ako inde? Nie, iba čestnejšie. Francúzi majú svoje túžby ako iní ľudia... Francúzi nežongľujú s pojmami a nezamieňajú nuance. Volajú veci pravým menom.“ (G. S. Troller)

Nesporne – niektoré interviewované osoby by sme dnes vnímali minimálne ako kontraverzné – predpokladám, že v 60. rokoch mohli byť označované priam za škandalózne – ale aj o tom je táto kniha. O vytváraní (zvyčajne falošných a zamerane zjednodušujúcich) mediálnych obrazov, o nespravodlivom skresľujúcom paušalizáciách. A tak odkrývame prekvapivo nečakané hĺbky či zemitosť aj u tzv. playboyov a sexyhviezdičiek. Mýlil by sa však ten, kto by očakával lacnú frivolnosť – nič také. Ide skôr o odhaľovanie vlastnej tváre, o osobitú výpoveď, novú neopakovateľnosť... Eufemisticky sa tvrdí, že ľudia neumierajú na choroby a starobu, ale na stratu ilúzií. Bez túžob a vášní niet ener-

gie, bez túžob a vášní umierame. Parížske rozhovory sú jednoducho práve o tom.

Protagonistami Trollerovej knihy sú napríklad Picassova manželka Françoise Gilotová (maliarka a neskoršia autorka populárnej i sfilmovej knihy Prežila som Picasso – známa ako jediná žena, ktorá bola schopná génia opustiť), šansonier Gilbert Bécaud, ikona odievania Coco Chanel, herečka Shirley MacLainová, kultový nemecký herec Kurt Jürgens, majiteľka svetoznámeho kozmetického impéria Héléne Rochasová... Do istej miery takzvaná bohéma, inak povedané – ľudia milujúci slnečnú stranu života, ľudia známi darom užívať si život. Ale aj mnoho ďalších, v súčasnosti už bezmenných (svetská sláva, poľná tráva?!), ktorých odvíjal čas. Kto si dnes spomenie, kto bola Bettina – „večná nevesta“ princa Aliho Khana, alebo Dewi Sukarnová – krásny mladučký motýľ, manželka niekdajšieho indonézskeho diktátora? Kto si pamätá na sladkobôľneho a prejemného

gréckeho kaderníka menom Théo Sarapo, posledného životného druha a napokon i oficiálneho vdovca po Edith Piaf? Niektorých odvíjal čas – tak to chodí – nie je to však podstatné. Čas koniec koncov odvíjal aj dobové realie – twist, minisukne, kriklavé lesklé čižmy nad kolená, masovú obľubu strieborných supersportových áut a výrobkov z PVC. Nie nadarmo všetko aktuálne očarujúce a takzvané hypermoderné (dnešným jazykom „in“) sa zakrátko stáva smiešnym a márnym.

Ale pokračujme v sľúbenom ezoterickom príbehu: prvýkrát som knihu zhltnúť už ako adolescentka. Predsa, stihli ju vydať ešte v prednormaizačnom období, takže neskrývaný, čiastočne „buržoázno-dekadentný“ duch som už v 2. polovici 70. rokov nemala možnosť poznať. Neskôr, počas vysokoškolských štúdií kolovala s veľkým ohlasom medzi mojimi kamarátmi a, ako to už býva, nevrátila sa mi, zmizla. Utkvela mi v pamäti aj vizuálno-grafickú podobou, jej súčasťou sú umelecké čiernobiele portréty interviewovaných. Dizajn obálky charakterizujú výrazné farebné kontrasty typické pre 60. roky, pre módu môjho detstva. Pred pár rokmi som si na Parížske rozhovory intenzívne spomenula, vlastne nikdy som na ne nezabudla, z dákych tajomných dôvodov mi mnohé tvrdenia a repliky rezonovali v ušiach, v pamäti celé roky... Vynárali sa v pravé chvíle, v tie rozhodujúce, osudové momenty. Ale nikto z môjho „súčasného okruhu“ ľudí knihu nepoznal, ani o nej nechýroval. Posledný rok chodievam do práce každý deň okolo jedného antikvariátu, vždy hodím pohľad do výkladu a podvedome som si na určitom mieste predstavovala jednu knihu, hoci racionálna pravdepodobnosť, že by sa práve

ona zjavila akurát v tomto výklade, bola nulová, menej než nulová... Ale môžete hádať, čo sa stalo v utorko ráno po tohtoročnej Veľkej noci. Opäť idem okolo – štandardný, už takmer mechanický pohľad do výkladu... a ležala tam, práve na tom mieste sklenenej vitríny, na ktoré sa vždy zahľadím ako na prvé. Bolo ešte zatvorené, no celá rozochvená som sa do antikvariátu vrátila o desiatej hodine. (Hoci som si zároveň hovorila, že keď ide skutočne o „moju“ knihu a knihu „pre mňa“, počká si ma.) Potom som mala strach Parížske rozhovory otvoriť – bála som sa sklamaní, banality, klišé, odstupe od seba samej za tie roky. Ale nič také sa nestalo. Práve naopak, našla som, čo som práve teraz a tu potrebovala počuť, potvrdiť, zdôrazniť. Vravím, nič nie je náhoda, tá kniha si ma znovu objavila v pravý čas.

A pokiaľ ide o všeobecnejšie posolstvo (a nielen moju osobnú fascináciu) – je to kniha o túžbach, o vášňach, o sile, ku ktorej sa človek dopracúva zažitou bolesťou a prehraním na vlastnej koži, o „pozitívnom“ myslení (hoci v 60. rokoch vonkoncom nešlo o mediálne používaný termín), o podobách veľkorysosti, odpúšťania, o zintenzívnení a intenzite života, ktorá môže/má rôzne podoby a formy, ale o ktorú sa oplati usilovať, pretože bez nej je život len prežívaním. „Nikdy sa nemá vyhýbať tomu, čo je silné, hoci to aj bolí. Nikdy neuhnite z cesty bolesti, pretože z nej vyrastá vždy niečo, čo váš život znásobuje, čo váš život robí väčším, čistejším, ľudskejším. A bolesť, pravda, vyvoláva svoj vlastný protijed. Dáva vám silu žiť.“ (Françoise Gilotová) V rozhovoroch G. S. Trollera absentuje akékoľvek pokrytectvo či pretváрка, falošné konvencie a pózy. Naopak, čitateľ je účastný rešpektovania rozmanitosti, nároku na úctu pre každého, viery v božské v človeku, potešenia z údelu, pretože väčšinou býva sprievodným znakom toho, že sme na správnej ceste, jednoducho radosť.

Láska? Červenou niťou parížskych spovedí je samozrejme láska. Hneď v úvode Troller tvrdí, že človek je najzraniteľnejší v sebahodnotení vlastnej mužskosti a ženskosti. Od týchto esencií sa odvíja všetko,

Drahokamy, haute couture? Nie muži – ženy to už nechcú. Vedia, koľko sú hodné peniaze, odkedy ich samy zarábajú. Chcú radšej svetlejší, slnečnejší byt, auto, dovolenku. Je to nová epocha, buržoázia je mŕtva a ženy to pochopili. Iba muži sú dnes ešte buržoázni, meštiacki.

(André Courreges)

pre autora sú kľúčom aj k iným otázkam: „Som presvedčený, že niet nijakého významného človeka, ktorý nie je veľký predovšetkým ako muž alebo ako žena. Nemyslím tým, že veľký muž musí byť veľmi mužský a veľká žena zasa veľmi ženská. Skoro by sa mohlo povedať, že opak je pravda, lebo dobro väzí v zmiešanine. V mnohom vynikajúcim človeku sa túžba po druhom pohlaví vzoprie, skrúti a uprie okľukou azda na vlastné pohlavie, ale v každom sa sublimuje.“ (G. S. Troller) Máme príležitosť sledovať privátne,

intímne uvažovanie ľudí, ktorých spája hádam len to, že dosiahli to, čo si želali, a ktorým je vlastné ne-definovateľné vyžarovanie a riadna dávka veľkorysosti.

„V láske neexistuje nijaká norma, to je to. A čím prv to pochopíme, tým lepšie. Čím prv sa s tým zmierime, tým rýchlejšie sa prestaneme hanbiť, že nezodpovedáme ideálu alebo vzoru romantickej lásky. Volá sa to zrelosť, a ja som za ňu. Som za nemožné ľúbostné vzťahy, pretože sú jediné možné... Čím rozmanitejší sú ľudia, tým väčšími sa mi páčia. A myslím: tým sú napokon aj pospolitosti užitočnejšie. Vive la différence! Nech žije rozdiel – medzi mužom, ženou, medzi mojou a tvojou láskou, medzi domom a krajinou a krajinou.“ (G. S. Troller)

Je to aj kniha o konci jednej epochy a o veľkých očakávaniach, takých typických pre 60. roky, ich dychtivú a bezbrehú vitalitu

a (z dnešného pohľadu) istú naitivitu. V tomto smere je možno najtypickejšou výpoveď André Courregesa, módnego guru 60. rokov, vďaka ktorému v obliekaní zmasovala praktickosť, minisukne, ženské topánky bez podpätkov, krátke vlasy a odmietnutie prázdnej márnivosti. („Drahokamy, haute couture? Nie muži – ženy to už nechcú. Vedia, koľko sú hodné peniaze, odkedy ich samy zarábajú. Chcú radšej svetlejší, slnečnejší byt, auto, dovolenku. Je to nová epocha, buržoázia je mŕtva a ženy to pochopili.

Robert Capa, Pablo Picasso a Françoise Gilotová, 1948

Iba muži sú dnes ešte buržoázni, meštiacki.“) Z odstupe takmer štyridsiatich rokov smieme povedať, že sa Courreges nemýlil, jeho vtedajšie proklamácie sa stali takmer všeobecným fenoménom. Čo sa za uplynulých štyridsať rokov zmenilo výrazne a neprehľadnuteľne, je spôsob vyjadrovania, frekvencia určitých slov, ich transkripcia i samozrejmosť používania – niektoré zdomácnili, „poslovenčili sa“, iné naopak znejú až anachronicky.

Možno sú Parížske rozhovory predovšetkým o tom, že základné témy nikdy nezastarajú a nikdy sa vyčerpávajúco nezodpovedia. Ludstvo, resp. jeho určitá časť, si kládie a stále bude klásť približne rovnaké otázky, bude zmietaná rovnakými pochybnosťami: Kto sme, odkiaľ prichádzame, kam smerujeme? Mátajú nás konštantné problémy, hľadáme neustále odpovede na esenciálne výzvy: uchopenie ľudského osudu, zmocnenie sa, zvládnutie vlastnej energie. Aktuálny kultúrno-spoločenský nános len koriguje formálny rámeček otázok, ale ich podstatu nemení. Uplynulých štyridsať rokov je zrazu smiešne prikrátkych, mnohí respondenti sú už určite „na druhom brehu“, možno už nežijú ani autor. Život je len krátky vzdych.

„Umenie žiť znamená: znieť neznesiteľné. Hrať futbal so zúfalstvom. Vedieť, že nič nevieme. Tešiť sa z vlastných rozporov. Rozbiť všetky kategórie. Chápať veci, aké sú. A keď k nim dochádza, nazývať ich pravým menom.“ (G. S. Troller) Veď hej, futbal so zúfalstvom musíme hrať (s rozličným bodovým výsledkom) chciac-nechtiac všetci. No a môj individuálny príbeh v knihe pokračuje: čítam ju na preskáčku, takže som si dovolila vopred preletieť autorov beletrizujúci krásny záver. A opäť ma zastihlo ono mystické mrazenie – posledné štyri strany textu chýbajú... Zrejme si ich mám vlastným životom, skúsenosťou, vôľou tento raz „dopísať“ sama.

Sylvia Porubánová

S vydávaním kníh to myslím vážne

„Za socializmu som vystriedal množstvo povolání a až po revolúcii som začal študovať na filozofickej fakulte, no po čase mi to prišlo ako mrhanie energiou, preto som založil literárnu a kultúrnu agentúru,“ objasňuje svoje vydavateľské začiatky Koloman Kertész Bagala, ktorý je v nej dodnes v pozícii riaditeľa. LCA vznikla v roku 1991 a doteraz vydala vyše 200 kníh najmä debutujúcim a mladým slovenským autorom.

V súčasnosti ste u nás nielen jeden z najväčších vydavateľov slovenskej literatúry, ale aj jej najväčší propagátor. Slovenská tvorba však nevyzerá byť veľmi lukratívnym biznisom.

Moje rozhodnutie spadá do roku 1991, keď som si povedal, že budem robiť len pôvodnú tvorbu. Zo začiatku som bral literatúru ako svoje hobby, venoval som sa najmä hudbe. Vydával som jednu, dve knižky ročne. Od roku 1995 vydávam už len literatúru. Postupne narastal aj počet vydaných kníh. Mojou ambíciou bolo vytvoriť akési centrum, v ktorom sa niečo deje – kultúrne, umelecky. Keď som zakladal vydavateľstvo, povedal som si, že keďže už všetky veľké vydavateľstvá, dokonca i Slovenský spisovateľ, ktorý to má aj v mene, sa venujú čomukoľvek inému len nie vydávaniu slovenskej literatúry, budem robiť práve to, čo je pre iných nezaujímavé – vydávať len pôvodnú tvorbu a predovšetkým mladých autorov. Tomáš Horváth, Marek Vadas, Pavol Rankov – boli skvelým štartom pri hľadaní talentov, ktorým som pomohol vstúpiť do literárneho života. A naďalej sa im venujem ako kmeňovým autorom. Práve to je moja idea a náš vzájomný vzťah nie je len obchodný, ale partnerský. Uvedomujem si totiž svoju úlohu – som servisným strediskom medzi spisovateľom a čitateľom. Preto sa snažím robiť svoju robotu čo najlepšie. Viem sa vžiť do situácie, keby som bol ja spisovateľom, čo by som očakával od vydavateľa. A opačne aj do pozície čitateľa. Preto sa vydaním kníh moja práca nekončí.

Vašou ďalšou „špecialitou“ je, že doslova nosíte čitateľom ich autorov. So svojimi autormi chodíte po celom Slovensku.

Pre mňa je to určitým spôsobom aj prieskum trhu, pre čitateľov zase zážitok z bezprostredného kontaktu s autormi. Propagácia pôvodnej tvorby je však beh na dlhé trate, výsledky sa prejavujú v dlhodobých horizontoch (ak vôbec). Táto robotu ma však nesmierne baví. Mnohých mojich autorov som objavil prostredníctvom literárnej súťaže Poviedka. No nie všetci ľudia, ktorí sa v súťaži Poviedka dostanú do finále, sa páčia aj mne. O ich ocenení predsa rozhodovala porota, nie ja. Mňa ako vydavateľa však títo ľudia nesmierne zaujímajú. Snažím sa prísť na to, prečo práve ich práce zaujali porotu. Pracujem s nimi a najlepším z nich vydávam knižky. Rád robím s ľuďmi, ktorí to myslia so spisovateľským remeslom vážne a sú ochotní pracovať na sebe. Svojich autorov prezentujem po Slovensku, no i v Prahe, Budapešti či vo Viedni, kde prebiehajú pravidelné čítačky. Chodievame nielen po knižniciach a kníhkupectvách, ale aj po kluboch. A najnovšie aj po veľkých hudobných a divadelných festivaloch s programom Literárny cirkus.

Takéto stretnutia robíte už niekoľko rokov. Aký je trend? Záujem o ne rastie alebo stagnuje, či upadá?

To je individuálne od prípadu k prípadu. Napríklad do vysokoškolského klubu v Prešove prišlo naposledy len desať ľudí, ale takú diskusiu o funkcii literatúry a literárnej kritiky som už dávno nezažil. V kníhkupectvách sa uskutočňujú najmä autogramiády, v knižniciach zase čítačky, no priznám sa, klubové stretnutia mám najradšej, je tam väčšia možnosť ísť do hĺbky.

Foto archív K&S

Ako je to teda s čítaním kníh na Slovensku?

Knihy sa čítajú, hoci sa kupujú v malých množstvách.

Stále sú ženy to, ktoré čítajú viac ako muži. Aký je pomer vami vydaných mužov-autorov a žien-autoriek?

Literatúra je nadčasová a nadpriestorová. A pri jej písaní (a čítaní) nezáleží na pohlaví autora (čitateľa). V dejinách literatúry ženy-autorky nedosahujú ani štyri percentá. Pomer sa zmenil až v dvadsiatom storočí. Ako vydavateľ neohľadujem nosom nad autorkou/autorom, ale zaujíma ma text, ktorý mi je ponúknutý.

Jednou z vašich posledných aktivít je projekt realizovaný v spolupráci s Tatra bankou, prostredníctvom ktorého prinášate knižné dary do jednotlivých knižníc. Ako vznikla táto spolupráca?

Ide o prvý ročník, uvidíme, ako sa projekt rozvinie. Tatra banka dokázala, že literatúre aj čitateľom sa dá pomáhať reálne, zmysluplne. Je to nasledovaniachodný príklad pre ostatných sponzorov. Jeden z princípov, ktorých sa držím pri svojej práci, je, že nemením svoje plány (edičné ani koncepcné) podľa toho, kde sú peniaze. Naopak, mám vytýčené zreteľné ciele a úlohy a hľadám financie konkrétne pre ne. Pri Tatra banke sa stretla moja vydavateľská i agentúrna politika s nebývalým kladným ohlasom. Bol som za posledný rok v 34 mestských knižniciach so spisovateľmi. Robili sme besedy so stredoškolskými, hovorili sme o tom, prečo čítať, čo je zmyslom literatúry a načo nám je kultúra. Myslím, že vyrastá schopná a vnímavá generácia. Tatra banka besedy zastrešovala a každej knižnici darovala sto kníh súčasných slovenských autorov. Aké jednoduché!

Ministerstvo kultúry by sa malo usilovať nielen o to, aby kultúra vznikala, ale aby sa dostala aj k percipientovi. Vaše vydavateľstvo prežilo všetky doterajšie zvyšovania DPH, dokonca ste našli spôsob, ako sa knihy dostanú aj

k ľuďom, ktorí nemajú prostriedky na to, aby si ich kupovali, k ľuďom mimo centier, kde nie je dostatok kvalitných kníhkupectiev. V čom tkvie váš úspech?

Ja nerobím nič iné, len prispôbujem svoju „podnikateľskú“ činnosť realitám. Nelietam v oblakoch. Nerobím neprímerane veľké náklady kníh, snažím sa odhadnúť, koľko je nutné vyrobiť pre súčasný knižný trh.

Rakúsa a jeho Nenapísaný román ste neodhadli. Nedávno ste uviedli na trh jeho ďalšie vydanie. Pri pôvodnej tvorbe to nebýva pravidlom.

Vydal som ho v tisícovom náklade. Získal Cenu Dominika Tatarku a kniha sa vypredala, čo je veľmi pozitívne – rastie prestíž tejto ceny. Je pravidlom, že ak sa dobrá knižka vypredá, urobím jej dotlač alebo ďalšie vydanie. Vyplyva to z filozofie môjho vydavateľstva, ja nerobím len sezónne knihy ako ostatní. Niektoré tituly vyšli už vo štvrtom vydaní.

Napríklad?

Napríklad Samko Tále: Kniha o cintoríne, ktorú napísala Daniela Kapitáňová. Za päť rokov sa postupne predalo sedemtisíc výtlačkov a zdalo sa, že sa záujem naplnil. Po úspechu českého vydania sa opäť prudko zvýšil aj domáci predaj a zásoby som vypredal, tak som dal vytlačiť ďalších tritisíc kusov. To len potvrdzuje, že bestsellerom sa môže stať aj kvalitná literatúra.

Samko Tále vyšiel v češtine, český Michal Viewegh a jeho Vybíjaná zase v slovenčine. Bolo to naozaj potrebné? Na Slovensku sa predsa bežne čítajú, ak nie väčšinou, knihy v češtine.

Jednou časťou môjho už spomínaného servisu je ponúkať agentúrne slovenských autorov von. Napríklad Taragelove Rozprávky vyšli v češtine a poľštine, Rankov vyjde onedlho v Budapešti a Pankovčin v Krakove. O Samkovi Tále tiež rokujem v zahraničí. Som rád, že o mojich autorov majú záujem renomované zahraničné vydavateľstvá. Myslím, že treba bojo-

vať o preklady. A čo sa týka Vieweghovej knihy – kolega vydavateľ z Čiech ma požiadal o pomoc, že chce založiť svoju slovenskú pobočku, pomáhal som mu. Každá skúsenosť je cenná.

Pri vydávaní mladého autora je potrebná pomocná ruka vydavateľa – nielen v tom zmysle, že ho uvedie do literárneho priestoru, spropaguje ho. Dôležitá je aj redakčná práca. Kto je takouto pomocnou rukou vo vašom vydavateľstve?

Väčšinu redaktorských prác robím ja sám. No na jazykovú korekciu mám viacerých spolupracovníkov.

Stane sa, že autori neprijmú vaše poznámky?

Samozrejme, redaktorské poznámky nie sú direktíva. Koniec koncov na obálke je autorovo meno, on rozhoduje. Takúto redaktorskú prácu ponúkam každému finalistovi súťaže Poviedka bez ohľadu na budúci osud rukopisu.

Aj u nás existuje skupina ľudí, ktorí sa dali na spisovateľské remeslo – čiže chcú sa nim živiť, ako je to napríklad v Nemecku či vo Francúzsku. Na Slovensku sa však pri týchto menách stáva, že ak otvoríte akýkoľvek časopis, noviny akéhokoľvek zamerania, nájdete ich tam. Títo ľudia, ak sa chcú živiť, musia písať veľa, pretože slovenské honoráre nie sú bohvieaké. Dá sa na Slovensku reálne živiť len písaním?

Slovenský trh je príliš malý na to, aby takýto spôsob obživy bežne fungoval. Predpokladám, že minimálne dvaja, traja Slováci by mohli takýmto spôsobom existovať, no nemohli by sa živiť len písaním, ale mali by žiť predovšetkým z prekladov. Museli by však naozaj uveriť, že sú schopní napísať vec, ktorá prerazí aj v zahraničí. V Čechách sa „literárnou prevádzkou“ živí minimálne desať ľudí, a to je český trh iba raz taký veľký ako náš.

Napríklad už spomínaný Viewegh?

Jáchymovi Topolovi stačilo, že napí-

sal zaujímavú vec v správnom čase, ktorá sa začala prekladať. Je žiadany, mnohé zahraničné literárne domy ho pozývajú na rôzne štipendiá, čítačky. Nemusi byť zamestnaný ako copywriter, novinár či prekladateľ, dokáže veľmi dobre využiť. Naopak Viewegh dokázal, že sa dá žiť aj z domáceho knižného trhu, jeho neživí preklady. Petr Šabach zase žije z toho, že sa jeho veci filmujú. Slovinec Andrej Blatnik nemá trvalé bydlisko už asi štyri roky. Stále cestuje po štipendiách, čítačkách, doslova žije v hoteloch. A to je slovinský trh ešte menší ako slovenský.

Prečo sa nedokážu naši autori presadiť? Chýba im motivácia?

Ja sa snažím ľudí nadchnúť aspoň takým spôsobom, aby písali na vrchole svojich možností a schopností. Slovenská nátura zväzda vyplákať – čo by som mohol, keby som mohol. Vzhľadom na moju situáciu si nemôžem dovoliť byť k autorom veľkorysý a podporovať ich finančne vopred, aby nemuseli pracovať a mali čas na dokončenie diela. Viem ich však podporiť morálne a viem im zaručiť, že ak mi donesú perfektnú knižku, tak bude okamžite bez čakania vydaná. Nech aj zbankrotujem, ale dobrú knihu vydám.

Nočnou morou vydavateľov je, že môžu niekedy prehliadnúť talentovaného autora, odmietnuť mu vydanie knižky, a ten potom uspeje u iného vydavateľa a prinesie mu slávu. Stalo sa vám niečo také?

K mojej práci patrí aj odmietanie rukopisov, ktoré nespĺňajú moje kritériá a edičné plány. Vedome som už odmietol veľa kníh, na ktorých sa síce dali zarábať peniaze, ale boli hlúpe. Jednoducho som sa s nimi nestotožnil ako vydavateľ ani ako čitateľ. Mojm prvoradým kritériom pri vydávaní kníh nikdy nie je fakt, či sa dá na tom zarábať. Možno kvôli tomu moje vydavateľstvo skrachuje, ale ja nerobím nič, za čo by som sa hanbil.

Zhovárala sa Martina Nemethová a Damas Gruska

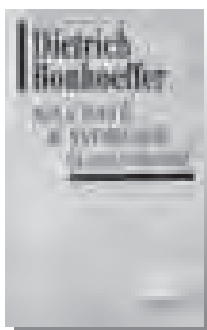
Autorita v náboženstve či autorita náboženstva?

- ▲ Petr Fiala, Jiří Hanuš, Jan Vybíral
- ▲ **Autorita v abrahamských náboženstvách**
- ▲ CDK 2005
- ▲ 122 strán
- ▲ 209 Sk

- ▲ Eugen Biser
- ▲ **Der obdachlose Gott**
- ▲ Herder 2005
- ▲ 128 strán
- ▲ 9,90 eur

- ▲ Dietrich Bonhoeffer
- ▲ **Na cestě k svobodě (Listy z vězení)**
- ▲ Preklad Miloš Černý, Miroslav Heryán, Jan Šimsa
- ▲ Vyšehrad 1991
- ▲ 287 strán

Len prednedávnom bola ešte autorita základným pilierom nielen náboženstva, ale aj spoločenského života. Vrchnosť bola od Boha, a preto si zasluhovala rešpekt. Na podriadenosti voči Bohu a vrchnosti bola založená stabilita celej spoločnosti. Už niekoľko storočí, od čias osvietenstva, sa však tento pilier spoločnosti otriasa. Základným pojmom modernej spoločnosti sa stala sloboda. Za slobodu je moderný človek ochotný nielen bojovať, ale často aj umierať. Sloboda sa stala kľúčom k porozumeniu človeka. Túžba po autonómii, po sebaurčení sa stala motorom novovekých revolúcií. Z nich sa zrodila moderná občianska spoločnosť i moderná demokracia.

Náboženstvá tento vývoj najprv cítili ako ohrozenie svojich základov. Osvietenstvo však dnes už aj katolícki teológovia považujú za najvýznamnejšiu revolúciu západnej kultúry. W. Kasper vo svojom Úvode do viery v ňom vidí emancipáciu od vopred danej, človeku akoby predloženej autority a tradície. K. Rahner ukázal, že teonómia a autonómia sa nevyklúčujú, ale predpoklada-

jú. Innsbrucký katolícky filozof a súčasný rektor tamjšej univerzity hovoril pri príležitosti dvestoročnice smrti najvýznamnejšieho osvietenárskeho filozofa I. Kanta, že katolíci už môžu byť aj kantólcami, už sa môžu otvorene hlásiť nielen ku Kantovi, ale aj k modernej slobode. Katolícka cirkev sa otvorene prihlásila k demokracii vo svete. Mohli by sme teda byť spokojní, svet kráča istým krokom k novej, slobodnej spoločnosti.

Dnes však už narážame nielen na úspechy, ale aj na ambivalenciu modernej spoločnosti. Program socialistickej revolúcie na Východe skrachoval, socialistickej sloboda sa nám na Východe postupne odhalila ako totalita. Ani západná spoločnosť si však už nemôže zakryvať oči pred jej vleklou krízou. Ohrozuje ju vnútorná, existenciálna prázdnota. Navyše novoveký vývoj prehlbuje rozdiely medzi bohatými a chudobnými. Pociť krivdy žijú v rozvojových krajinách nebezpečný terorizmus. S. Huntington vyslovil už pred desaťročím obavu z globálnej zrážky civilizácií. Je to len normálna kríza rastu alebo choroby, ktorú treba urýchlene liečiť? Kde

Osvietenstvo dnes už aj katolícki teológovia považujú za najvýznamnejšiu revolúciu západnej kultúry.

však vziať tú správnu diagnózu? A je ešte možná účinná terapia? Možno sa pri analýze tejto krízy budeme musieť vrátiť hlbšie do minulosti. Zdá sa, že sa v nej pripravuje paradigmatická premena našej kultúry. Znám katolícky teológ R. Guardini napísal už v polovici 20. storočia knižku s príznačným názvom Koniec novoveku. Nechcel pritom šíriť nejaké apokalyptické nálady, nechcel vyvolávať dojem blízkeho zániku Západu. Nechcel sa zdať novovekých výdobytkov, nechcel sa ani vrátiť do romanticky prifarbeného kresťanského stredoveku. Novoveký príspevok k poznaniu a ovládnutiu prírody je nepochybný. Nepochybné je aj, že novoveký človek v tomto vývoji – napriek všetkým deformáciám – veľmi dospel. Stal sa však kritickejší aj sám k sebe i k svojim novovekým dejinám.

Podobne v medzivojnovom období analyzuje našu situáciu vo svojej Etike aj významný protestantský teológ D. Bonhoeffer. Stredoveká jednota Západu bola založená na kresťanstve. O túto jednotu bojovali králi i pápeži, dokonca aj vtedy, keď bojovali proti sebe. V pápežstve si najvyššia kresťanská autorita, zástupca Krista na zemi, nárokovala aj na najvyššiu politickú moc za účelom nastolenia Kristovho kráľovstva na zemi. S reformáciou sa však táto jednota rozpadla. Niežeby to Luther takto chcel. Išlo mu, naopak, práve o pravú jednotu cirkvi. Ale z biblického slova spoznal, že jednota cirkvi nemôže spočívať na politickej moci. Tým rozbil tú cirkev, ktorá bola vybudovaná na rímskej tradícii. Len pápež, ktorý by sa bezvýhradne podriadil Božiemu slovu, by mohol byť pastierom zjednoteného kresťanstva. Pápež však, viazaný tradíciou, toto podriadenie uskutočniť nemohol, jednota kresťanského sveta sa rozpadla. Kresťanský svet sa rozpadol na jeho dve časti: cirkev a svet. Potom sa už však rozbehol rýchly proces rozsiahlej sekularizácie. Protestantská strana videla v zle pochopenej Lutherovej náuke o dvoch ríšach iba oslobodenie a posvätenie sveta. Vrchnosť, rozum, hospo-

dárstvo, kultúra si začali nárokovat na autonómiu. Pôvodné poslanstvo reformácie, že svätosť človeka nespočíva ani v sakrálnom, ani v profánom ako takom, ale iba v Božom slove, sa prepadlo do hlbokého zabudnutia. Reformácia sa tak oslavuje ako oslobodenie človeka v jeho svedomí, rozume, kultúre, ako ospravedlnenie všetkého svetského. Biblická reformačná viera takto úplne odbožštila svet. To pripravilo pôdu pre rozkvet racionálnych a empirických vied a postupne viedlo k nášmu zracionalizovanému a zmechanizovanému svetu – hovoril Bonhoeffer. Na katolíckej strane vyvolal tento sekularizačný proces veľmi rýchlo revolučne anticirkevný až antikresťanský dojem. Nie je preto zrejme náhoda, že k prvej revolúcii došlo práve v katolíckom Francúzsku. Francúzska revolúcia sa však stala signálom moderného Západu.

D. Bonhoeffera popravili na priamy príkaz Hitlera v posledných dňoch 2. svetovej vojny. Krátko pred smrťou však opísal ešte v jednom zo svojich Listov z väzenia svojmu krstnému synovi víziu budúceho kresťana: „Dnes budeš pokrstnený, aby si sa stal kresťanom. Budú nad Tebou vyslovené všetky tie dávne veľké slová kresťanskej zvesti, vykoná sa na Tebe príkaz krstiť, ktorý dal Ježiš Kristus, a Ty z toho nič nepochopíš. Ale aj my sami sme znova vrhnutí naspäť na úplné počiatky pochopenia. Čo to je zmierenie a vykúpenie, čo znovuzrodenie a Duch svätý, čo je láska k nepriateľom, kríž a vzkriesenie, čo je to život v Kristovi a nasledovanie Krista? Všetko je to také ťažké a vzdialené, že sa o tom sotva odvažujeme hovoriť. V tradičných slovách a úkonoch tušíme niečo úplne nové a prevratné, ale ešte to nevieme pochopiť ani vysloviť. To je naša vlastná vina. Naša cirkev, ktorá v týchto rokoch bojovala len o svoju sebazáchovu, akoby bola sama sebe účelom, nie je už schop-

ná reč, snáď úplne nenáboženská, ale oslobodzujúca a vykupujúca, tak ako bola reč Ježišova, ľudia sa jej budú desiť a predsa ňou budú premožení. Bude to reč novej spravodlivosti a pravdy, reč, ktorá bude zvestovať Boží mier s ľuďmi a blízkosť jeho kráľovstva.“

Odvtedy ubehlo už šesťdesiat rokov. Pre teológiu sa stalo všeobecným poznatkom, že teonómii už nemožno postaviť proti autonómii ani zjavenie proti poznaniu. Boh nás má oslobodzovať k našej slobode. H. G. Gadamer nás vo svojej hermeneutike znova naučil hovoriť o tradícii vo vzťahu k modernému poznaniu i o autorite učiteľa, založenej práve na poznaní. Teológia sa čoraz viac obracia do budúcnosti. Kresťanstvo objavuje znova takzvanú eschatologickú dimenziu, podobne ako moderná antropológia odhaľuje, že človek presahuje svet. Budúcnosť nie je iba projekt pre konštruktérov vedy a techniky, ani len otázkou politickej moci. Kresťanstvo drží otázku absolútnej budúcnosti radikálne otvorenú, hovorí možno najväčší katolícky teológ dvadsiateho storočia K. Rahner a jeho žiak J. B. Metz chápu vieru ako „dejinnú a spoločenskú prax, ktorá sa rozumie ako solidárna nádej

zvládnuté nároky moderny. Tam, kde moderná sloboda vedie k vykoreneniu a vnútornému vyprázdneniu človeka a spoločenského života, tam vyvoláva fanatické primknutie k minulosti a jednoznačným východiskám či princípom. Moderná ekonomická sloboda ohrozuje často nielen jednotlivca, ale i celé spoločnosti, ktoré potom prirodzene hľadajú zabezpečenie a istotu práve v náboženstve. Pokiaľ sa nenájde korektný spôsob vyrovnania s týmto novovekým problémom, bude to vyvolávať nielen náboženský fundamentalizmus, ale aj terorizmus. Terorizmus sloboda možno prekonať vojenskou silou, rovnako ako zúfalstvo nemožno premôcť iba vonkajšími prostriedkami.

Veľmi ma preto potešilo, keď nový pápež, ktorý sa už ako teológ intenzívne vyrovnával s modernou, ako jeden z hlavných programových cieľov svojho pontifikátu menoval ekumenizmus – nielen medzi kresťanmi, ale so všetkými svetovými náboženstvami, najmä s moslimami. Dnes sa odohráva paradigmatický zápas nielen o vonkajšiu jednotu celého sveta, ale aj o jeho hlbšiu identitu. V tejto situácii hovorí ľavicový filozof J. Habermas pozitívne o nábo-

Ľavicový filozof J. Habermas hovorí pozitívne o náboženských potenciáloch aj v modernej spoločnosti a katolícky teológ E. Biser hovorí naopak o Bohu ako o bezdomovcovi a hľadá kresťanstvo, ktoré by znova bolo hodné lásky.

ženských potenciáloch aj v modernej spoločnosti a katolícky teológ E. Biser hovorí naopak o Bohu ako o bezdomovcovi a hľadá kresťanstvo, ktoré by znova bolo hodné lásky. Nie je to zápas o budúcu podobu autority vo svete i v nábo-

ženstve?

Minulého roku vyšla v češtine v edícii Politika a náboženství v Centre pro studium demokracie a kultúry knižka s názvom Autorita v abrahamských náboženstvách. Je to pokus, ako hovoria sami editori P. Fiala, J. Hanuš a J. Vybíral, „překročit fragmentalizovaný výzkum politiky a náboženství v jednotlivých disciplínach a pokusiť se vytvořit platformu pro mezioborové bádání a otevřít prostor pro přehlednou prezentaci výzkumu“. Editori vyslovujú presvedčenie, že otázka chápania autority nie je zaujímavá len z hľadiska jej aktuálnosti, ale že si zaslúži skúmanie aj pre svoj všeobecný kultúrny význam. Kniha prináša množstvo historického materiálu, čo by mohlo pomôcť k tomu, aby otázka autority v modernej spoločnosti nadobudla konkrétnejšiu podobu. Lebo v modernej spoločnosti už autorita nie je vopred daná, autorita sa musí získavať.

Imrich Sklenka

Marek Ormandík, Večera, 1998

Súčasná zbožnosť – mŕtva veličina?

- ▲ Zdeněk R. Nešpor (ed.)
- ▲ **Jaká víra?**
- ▲ Sociologický ústav AV ČR 2005
- ▲ 115 strán
- ▲ 179 Sk

- ▲ Vladimír Krivý
- ▲ **Kolektivné identity na súčasnom Slovensku**
- ▲ Centrum excelentnosti „Kolektivné identity“ SAV 2004
- ▲ 90 strán
- ▲ 80 Sk

- ▲ David Lyon
- ▲ **Ježíš v Disneylandu. Náboženství v postmoderní době**
- ▲ Preklad Petra Vlčková
- ▲ Mladá Fronta 2002
- ▲ 270 strán
- ▲ 375 Sk

Pohľad celého sveta sa v minulých týždňoch upieral prevažne do Vatikánu s pozorovaním všetkých udalostí, ku ktorým došlo – od neraz chaotického informovania o smrti pápeža Jána Pavla II. až po inauguráciu nového pápeža Benedikta XVI. Možno práve aj tieto masové udalosti úplne odstavili novodobých skeptikov a racionalistov, ktorých vízie boli po celé minulé obdobie živene postupným odduchovňovaním a sekularizovaním čoraz viac modernizovaného sveta. Priebeh udalostí a všeobecný záujem zo strany verejnosti sa stali dôkazom toho, že náboženstvo neustále predstavuje kvalitatívnu veličinu, ktorej korene sú hlboko zasadené do vedomia ľudí i spoločnosti.

Ale neboli to len pozície skeptikov a racionalistov. Aj samotná sociológia a jej vznik od samého prvo počiatku až do obdobia druhej polovice 20. storočia bola posadnutá úvahami o sekularizácii spoločnosti a znižujúcej sa spoločenskej významnosti náboženstva. Sekularizačné úvahy boli preferované už klasikmi sociologickej teórie a empirickými zisteniami, ktorých význam takýmto reflektívnym myšlienkam priamo nahrával. Počas celej tejto etapy sa zvyšoval počet ľudí deklarujúcich sa ako neveriaci, rapídne sa znižovala návštevnosť bohoslužieb a vykonávania ďalších obradov (krst, cirkevné sviatky a pohreby). Trend „ústupu“ náboženstva bol pozorovateľný i v spoločenskej, politickej a vo verejnej oblasti. Všetko nasvedčovalo tomu, že náboženstvo sa stalo privátnou záležitosťou a individuálna viera jednotlivca ostala uzavretá za nepriehľadnými brá-

nami súkromia jedinca a jeho rodinného života. Procesy sekularizácie a privatizácie tradičných náboženských dogiem a inštitúcií sa spájali s modernizačným vývojom, racionalizmom, urbanizáciou a podobnými faktormi, ktoré tendenciu vytlačiť náboženstvo z verejnej sféry do súkromnej len posilňovali.

Proces „odduchovňovania“ a „ústupu“ neobišiel ani geografický priestor strednej a východnej Európy, kde na jednej strane – až do konca 80. rokov 20. storočia – bola náboženská viera a inštitúcie cirkvi potlačované ideologickými režimami a na druhej strane vystavené prenikaniu kultúrnych prvkov nielen zo západnej kultúry. Relatívna bohatosť histórie poslednej štvrtiny 20. storočia nezostala netriviálnou ani voči religiozite a stala sa referenčným rámcom pre neutíchajúci záujem zo strany spoločenských vied.

Na Slovensku a v Čechách ak aj náhodou hovoríme o sociológii náboženstva, tak zväčša len ako o oblasti, ktorá ostáva stále neprebádanou a pre vedec-kú verejnosť neznámou. Prvé pokusy sa uskutočnili na Slovensku počas 90. rokov 20. storočia hneď viacerými výskumami, čo nás dostalo do vedúcej pozície oproti našim západným susedom. O súčasnej českej religiozite pojednáva najnovšia kniha Sociologické studie z dielne Zdeňka R. Nešpora, ktorá z pohľadu viacerých popredných českých sociológov a religionistov reflektuje výsledky výskumov zbožnosti v uplynulom období, širší význam religiozity vo verejnej sfére, ako aj problematiku nových náboženských hnutí a ich inštitucionalizácie. Od rozdelenia štátu s jednými dejinami a s príbuznosťou nielen jazykovou ubehlo viac ako desaťročie. Potom možno aj z pohľadu spoločnej histórie a všeobecných trendov sa logicky vynára otázka, nakoľko zbožným národom sú Česi na rozdiel od Slovákov? Čo je špecifické pre slovenskú religiozitu v porovnaní s českou? Vykonávajú ľudia obrady viac na Slovensku alebo v Čechách? Aká je dôvera voči re-

Ak aj náhodou hovoríme o sociológii náboženstva, tak zväčša len ako o oblasti, ktorá ostáva stále neprebádanou.

gistrovaným cirkvám v jednotlivých krajinách, nakoľko dokážu akceptovať tzv. sekundárnu religiozitu a dokážu dnes odolávať širším procesom, ktorými prechádza náboženstvo v západnom svete? Pýtanie sa na tieto otázky predstavuje len časť z diškurzu, ktorým by sa mala uberať sociológia náboženstva na obidvoch stranách rieky Moravy.

Nakupovanie „Ježiša“ v Disneylande

Z globálnejšieho hľadiska – čo je nevyhnutné pre pochopenie situácie – a za predpokladu zohľadňovania sociálnych a politických zmien na konci 80. a začiatku 90. rokov 20. storočia môžeme dnes konštatovať, že prvotná ilúzia o sekularizácii a úplnom pochovaní religiozity ako „mŕtvej veličiny“ sa nepotvrdila. Ako uvádza aj zostavovateľ zborníka Zdeněk R. Nešpor „od polovice 70. rokov sa tak celosvetovo začína šíriť jav, ktorý sociológovia nazývajú deprivatizácia náboženstva, návrat prakticky všetkých vier do verejnej sféry“. Renesancia „duchovného“ a „posvätného“ sa nedotkla len spoločenskej a verejnej oblasti, ale aj politickej – dôkazom je obroda popularity konzer-

vatívnych strán a frakcií nielen v Európe ale aj v USA, ktorých politické programy vychádzajú z náboženských hodnôt. Krízu (seba)naplnenia sekularizačných snáh potom len ťažko odvodzovať od modernizačného procesu, keďže zjavne nebola jeho dôsledkom. Sekularizácia fungovala viac-menej v podobe sekularizačnej teórie ako jej sebanaplnujúce proroctvo. Ale k určitej zmene predsa len došlo. Náboženstvo sa stalo artiklom a predmetom spotreby. Jednoznačne môžeme dokonca hovoriť o vstupe obchodných vzťahov do náboženskej oblasti a formovania sa luckmannovského „spirituálneho trhu“. Duchovné hľadanie sa potom odohráva formou „nakupovania“ v neistom svete vo sfére pentekostalizmu a charizmatických hnutí, čo sa často interpretuje aj ako slabá rebélia voči tradičným náboženským systémom a cirkevným autoritám.

V úzkom spojení so „spirituálnou revolúciou“ – ktorej dosahy je možné cítiť aj v podmienkach Čiech a Slovenska – sa na globálnej scéne v poslednej dekáde minulého storočia objavil širší proces „disneyzácie“, ktorý sa stal aj predmetom štúdie Davida Lyona Ježíš v Disneylande. Autor vlastnými okuliarmi nazerá na postavenie náboženstva v postmodernej dobe, spolu s komercializáciou náboženskej sféry a mylným chápaním sekularizácie. Pre Lyona „disneyzácia“ predstavuje „proces, v ktorom princípy Disneyových zábavných parkov začínajú ovládať čoraz väčšiu časť americkej spoločnosti, rovnako tak ako ostatného sveta“. Ježíš

v Disneylande predstavuje len metaforické označenie pozície náboženstva a jeho znovuoživenia prostredníctvom zábavných parkov a médií. Evanjelium sa šíri prostredím Disneyho entertainmentu rovnako úspešne ako americkými televíznymi obrazovkami v najsledovanejších časoch. Na druhej strane do oblasti náboženského trhu výrazne zasahuje svojou tematickosťou, štandardizáciou spotrebiteľov a reklamnými stratégiami alebo umelým vyvolávaním sentimentality. Nie je aj Ježíš v Disneylande jedným z popretia sekularizačných teórií a neznamená prinavrátanie náboženstva do verejnej sféry? Ak aj nie je úplným potretím sekularizácie, predstavuje nové možnosti a trendy šírenia náboženstva najmodernejšími informačnými technológiami.

Sú Česi ateistami?

Všeobecná sociálna zmena po roku 1989 otvorila priestor pre slobodu viero-vyznania s možnosťou zúčastňovania sa na rituáloch a živote jednotlivých cirkví a náboženských spoločností. Vývoj religiozity v ostatnom čase na obidvoch stranách Moravy je nevyhnutné vnímať spolu so všeobecnými trendmi, akými je aj

„disneyzácia“ náboženského trhu a vznik sekundárnej spirituality v podobe nových náboženských hnutí.

Otázkou nielen pre sociológov ostáva, prečo patrí Česká republika medzi najateistickejšie krajiny v Európe, zatiaľ čo Slovensko vykazuje úplne opačný trend. Ateizmus českého obyvateľstva dokladá Nešpor (ako editor) na empirických zisteniach z roku 1991 a následne zo začiatku nového milénia. Podľa údajov z roku 1991 sa ani nie polovica Čechov deklarovala ako „veriaci“ a naopak až 40 percent obyvateľstva sa sebaidentifikovalo ako „ateista“. Z približne 44 percent veriacich najväčší podiel (39 percent) pripa-

Otázkou nielen pre sociológov ostáva, prečo patrí Česká republika medzi najateistickejšie krajiny v Európe, zatiaľ čo Slovensko vykazuje úplne opačný trend.

dol v roku 1991 rímsko-katolíckej cirkvi. Ostatné cirkvi, okrem Českobratskej cirkvi evanjelickej (2 percentá) a Cirkvi československo husitskej (1,7 percenta), nedosiahli ani 0,5 percenta. Z výsledkov v roku 2001 sú údaje ešte zaujímavejšie. V sčítaní ľudu sa deklarovalo ako „veriaci“ len 30 percent obyvateľstva a ako „ateista“ až 60 percent obyvateľstva, čo je v porovnaní s rokom 1991 výrazná zmena. Tak potom o akom prinavrátaní, o znovuoživení je reč v zmienenej Nešporovej či Lyonovej práci? Samozrejme na vysvetlenie je potrebná komplexnejšia optika s prihliadnutím aj na historické fakty. Vývojové trendy jasne dokazujú, že cirkevná afiliácia je v Čechách nízka a počas 90. rokov sa postupne znižovala, ale kvantitatívne vyjadrenie členstva v niektorých z cirkví, účasť na bohoslužbách ešte nedáva jasný obraz o stave zbožnosti v Českej republike. Zmeny po roku 1989 v oblasti reštitúcií majetku cirkvi a neutíchajúce historické spomienky na kolaboráciu cirkvi s komunistickým režimom prispeli k tomu, že české obyvateľstvo neodmieta nadprirodzeno a tajomno, to, čo je súčasťou každej religiozity, ale viac-menej tradičné náboženské systémy a organizované náboženstvo všeobecne. Mnohí obyvatelia, ktorí sa sebaidentifikujú ako „ateisti“, patria často podľa Nešporovej štúdie do kategórie tých, čo vyznávajú sekundárnu a neortodoxnú spiritualitu. Tá nevedie veľakrát k vzniku dostatočne silných sociálnych väzieb, ktoré by sa prejavili v sebadeklarovaní. Je evidentné, že pre Zdenka R. Nešpora nie sú Česi ateistami, ale len duchovnými laikmi, hľadajúcimi svoju identitu v menšinovj spiritualite.

Tradičné Slovensko

Všeobecným konštatovaním zostáva, že Slovensko patrí medzi najreligióznejšie krajiny Európy. Podiel ľudí hlásiacich sa k niektorej z registrovaných cirkví sa kontinuálne zvyšoval – čo môžeme vidieť

na údajoch zo sčítania ľudu – z približne 72,8 percenta v roku 1991 na približne 81,9 percenta v roku 2001. Ale nedopúšťame sa rovnakého omylu ako v Českej republike, keď religiozitu odvodzujeme z počtu prihlásených ľudí, čo bolo súčasťou zapríčinené cieľovým marketingom? Okrem sebadeklarovania za „člena niektorej cirkvi“ sa vo výraznej miere počas 90. rokov menil rovnako vzťah k viere. Zvýšil sa počet ľudí „veriacich v Boha“, „v posmrtný život“ alebo „v peklo“ a v poslednom rade – s vplyvom globálnych trendov – tu badať nárast sekundárnej spirituality, mariánskych hnutí či eschatologických spoločenstiev.

Situáciu zbožnosti u nás dokresľuje aj práca Vladimíra Krivého Kolektivné identity na súčasnom Slovensku. Členstvo a podieľanie sa na živote cirkvi dozaista vytvára významy, z ktorých jedinec odvodzuje svoju identitu a príslušnosť k širším skupinám v spoločnosti. Vysoký podiel hlásiacich sa k cirkvi vo významnej miere vyplýva z tradičnej formy rodinnej výchovy. Viac ako 3/4 respondentov uviedli, že vyrastali v silne alebo v umiernené nábožnom prostredí. Tradičná kresťanská slovenská spoločnosť preto menej podlieha vplyvom sekundárnej spirituality, a ak aj vidíme náznaky expandovania takýchto foriem spirituality, dotýka sa len konkrétnych skupín obyvateľstva. Na druhej strane sa aj na Slovensku objavujú silnejšie hlasy za modernizáciu výkladu náboženských, resp. kresťanských hodnôt, s čím sa v Krivého výstupoch stotožnilo 73 percent respondentov. Pre väčšiu časť respondentov (54 percent) stále platí životné presvedčenie, že „súbor kresťanských hodnôt poskytuje najlepšie návody pre našu životnú cestu“. Slovenskú silu zbožnosti zobrazuje okrem iného aj význam takých sviatkov, akými sú Sviatok všetkých svätých a Sedembolestná Panna Mária. Aj keď na základe týchto údajov môžeme považovať slovenskú zbožnosť za významnú kvalitatívnu veličinu, nie je nevyhnutné pripomenúť, že za významné nebezpečenstvo respondenti považujú posilňovanie vplyvu katolíckej cirkvi na štát.

Je zrejmé, že trendy dlhodobu pertraktované racionalistami a skeptikmi sa nepotvrdili a náboženstvo stále predstavuje silnú kvalitatívnu veličinu vo vedomí každej spoločnosti – v Českej i v Slovenskej. Sekularizácia zostala zaklinená v sebanaplnujúcom proroctve, bez výraznejšieho významu pre stále sa rozvíjajúcu spiritualitu aj mimo chrámov vo svete všadeprítomného entertainmentu.

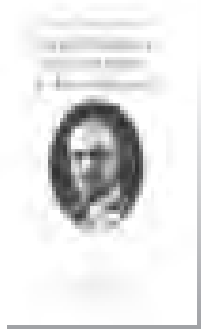
Marek Mocker

Nina Lemišová, Po omši, Bratislava 2005

Symbióza socialismu a demokracie

Joseph Schumpeter, německý rodák z Tříště na Moravě, nazval své dlouho připravované dílo o socialismu mnohoslovně Kapitalismus, socialismus a demokracie. Knihu vydal v Americe v půlce války. Neměla být určena jen ekonomické obci a neměla být dokonale uspořádanou textovou architekturou. Jistě si ale její autor nepředstavoval, že po šedesáti dvou letech ji budou číst čtenáři, na nichž se jeho předpovědi dočasně naplnily.

- ▲ Joseph A. Schumpeter
- ▲ **Kapitalismus, socialismus a demokracie**
- ▲ Preklad Jiří Ogrocký
- ▲ CDK 2004
- ▲ 470 stran
- ▲ 639 Sk

Prošli demagogickým školením v marxismu-leninismu a dnes s velkým vděkem přijímají fakt, že jeho předpovědi platily jen dočasně. Schumpeterovy myšlenky by se jim lépe hodily před 36 lety, kdy mnozí vkládali své naděje do demokratizace socialismu. Ani dnešním čtenářům ale nemohou být lhostejné. Evropská unie v roce 2000 přijala v Lisabonu ambiciózní program, jehož cílem je do roku 2010 přeměnit EU v „nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější znalostní ekonomiku, schopnou udržitelného růstu s více a s lepšími pracovními místy a s více

posílenou sociální soudržností“, či jak se v Česku trochu posměšně říká s cílem „dohnat a předejít Ameriku“. Uvedená lisabonská strategie se otevřeně hlásí k Schumpeterovu myšlenkovému odkazu, zejména k jeho představám o roli „tvořivé destrukce“ při urychlování rozvoje.

Text je členěn do pěti částí. Původní Schumpeterovu předmluvu odsunul na konec – neprávem – jinak skvělý s odstupem napsaný Úvod od současného předního ekonomického sociologa Richarda Swedberga. Rozhodně bych doporučoval začít četbu u původní předmluvy. Pak si již čtenář může vybrat vcelku svobodně svou vlastní cestu textem.

Kapitalismus, socialismus a demokracie začíná výkladem Marxovy doktríny. Joseph Schumpeter zde ukazuje, jak hodlá překonat Marxe: zároveň potvrdit jím předvídaný směr dějinného pohybu k socialismu a zároveň zdůvodnit, že k tomuto vývoji dojde z právě opačného důvodu, než si myslel Marx. Kapitalismus zanikne, protože bude ekonomicky úspěšný. Předlistopadové i polistopadové čtenáře by měla potěšit sverázná a historicky „nezatížená“ interpretace slabin a silných stránek Marxova učení. Schumpeter (část Může kapitalismus přežít?) vysvětluje, proč dravý kapitalismus vede k celé sérii nepříznivých jevů. Obchodní třída podnikatelů díky rozvoji výrobních sil zastarává a byrokratičtí. Princip racionální akce ničí loajalitu mezi nadřízenými a podřízenými. Koncentrace kapitalistické společnosti na hospodářské jevy vytváří nezávislý politický systém, v němž se prosazují dogmaticky kritičtí a neloajální intelektuálové. Proto autor předvídá, že motivace vázané na

ekonomický úspěch budou postupně zastíněny jinými pohnutkami, které zdůrazní spíše bezpečnost, rovnost a regulaci. Zákonitě proto povedou ke stále výraznější socializaci výrobních prostředků.

Klíčový význam v této části mají kapitoly Proces tvořivé destrukce a Monopolistické praktiky. V nich Schumpeter nejprve stanovuje, co rozhrývá kapitalistický rozvoj: tvořivá destrukce. Následně ukazuje, proč v těchto dynamických podmínkách trhy s téměř dokonalou konkurencí nutně destabilizují společnost. Částečně monopolní trhy

Lisabonská strategie se otevřeně hlásí k Schumpeterovu myšlenkovému odkazu, zejména k jeho představám o roli „tvořivé destrukce“ při urychlování rozvoje.

mohou být proto také dlouhodobě více efektivní. Podle této kacírské myšlenky částečné monopoly velkých concernů umožňují vytvářet rezervy pro zvládnání nejistot, které vyplývají z prudké dynamiky rozvoje hospodářství.

Schumpeter nabízí teoretickou konstrukci hospodářského zřízení (část Může socialismus fungovat?), v němž je „kontrola nad výrobními prostředky a výrobou svěřena do rukou ústředního orgánu“. Vyprojektoval na papíře alokační mechanismus pro vzácné zdroje – suroviny, lidi i myšlenky. Tento mechanismus spočívá v politickém rozhodování a v návazné efektivní výkonové vládě. V těchto spekulacích se autor pravděpodobně nejvíce mýlil. Neznal či podceňoval důsledky informačních asymetrií a s ní spojené moci. Převaha

založená na úplnějších a přesnějších informacích poskytuje podřízeným hráčům v moderní společnosti mnoho možností, aby ji využili ve svůj prospěch na úkor těch, kteří jim vládnou či je řídí. Ti se proto musejí spoléhat na donucovací aparáty, které plošně omezují práva a svobody občanů.

Ze stejného důvodu neplatí ovšem také teze o slučitelnosti socialismu a demokracie. Aby Schumpeter zachránil svůj projekt symbiózy socialismu a demokracie zpochybnou praxí socialistických a komunistických stran, musel demytizovat demokratickou doktrínu. Tento výkon z něj poněkud překvapivě učinil klasika v oboru politologie. Staví na něm jak ekonomická teorie demokracie, tak i dnes asi nejuživnější směr empirického výzkumu: analýza politik. Demokracie přestala být v jeho pojetí zřízením, které „propůjčuje voličům moc rozhodovat o politických otázkách“, ale naopak umožňuje činit politická rozhodnutí tím, že „jednotlivci získávají rozhodovací moc v konkurenčním boji o voličův hlas“. Není nástrojem prosazení vůle mytického lidu, ale soutěží omezující prosazování vůlí, které zpravidla skrytě vyjadřují individuální a skupinové zájmy.

J. A. Schumpeter, foto archiv K&S

načrt, si čtenář začne uvědomovat, že autor rozhodně netrpěl naivními iluzemi o povaze politiky socialistických, a tím spíše nekomunistických stran.

Středoevropané, Schumpeterovi rodáci, nemohou Kapitalismus, socialismus a demokracii číst lhostejně. Není to způsobené jen divokou historií našeho regionu v minulém století či paradoxně vyznívající životností jeho myšlenek, na níž jsem upozornil v úvodu. Fascinující je i jeho metoda analýzy, teoretického konstruování i podání látky. V leccems připomíná postup „chytře horákyně“.

Hra argumentů pro i proti je u autora tak rafinovaná, že pro čtenáře poučeného socialismem může vyznít opačně, než sám autor zamýšlel. Alespoň mně Schumpeter spíše přesvědčil o tom, že socialismus s demokracií slučitelný není.

Joseph Schumpeter vnitřně kokejtoval s myšlenkou, že je největší žijící ekonom. Anketu o nejlepšího ekonomu minulého století by dnes ve své obci ovšem jen stěží vyhrál. Neoklasické paradigma, s nímž bojoval, stále dosti suverénně převládá a jeho obor se stále více matematizuje. Oba trendy ovšem vedou k pohybu ekonomického myšlení mimo jiné i proto, že kus po kuse postupně vstřebávají Schumpeterovo rozvojové pojetí ekonomiky.

Jiří Kabele

Hledání politické identity

Kniha Bludné cesty sociální demokracie přináší na naše české (ale i slovenské) poměry ojedinělou snahu o (sebe)reflexi vývoje dění na politické scéně, konkrétně v české sociální demokracii.

- ▲ Kol. autorův
- ▲ **Bludné cesty sociální demokracie**
- ▲ Prostor 2005
- ▲ 323 stran
- ▲ 299 Sk

Knihu uvádí studie historika Zdeňka Kárníka o dějinném vývoji české sociální demokracie a uzavírá další studie politologa Jakuba Kouloška o politickém vývoji sociální demokracie v sousedních zemích. Jádro knihy však tvoří rozhovory publicistky Zoji Franklové s třemi

posledními předsedy ČSSD: Milošem Zemanem, Vladimírem Špidlou a Stanislavem Grosse, přičemž za každým rozhovorem následují tři komentáře novinářů Alexandra Mitrofanova, Jaroslava Plesla a politologa Jiřího Peheho, které sumarizují jejich osobnosti a politické profily.

Socialismus, na jehož politicko-filosofických základech je politika sociální demokracie postavena, v posledních dvou desetiletích prochází v Evropě výraznou transformací idejí a dnes je již zřejmé, že se nemůže orientovat pouze na dělnickou třídu, z níž sociální demokracie povstala v druhé polovině 19. století, jak ukazuje v úvodu Zdeněk Kárník. Značná pozornost je proto v knize věnována sporu o levicovost sociálně demokratického programu a diskusi o povaze pozdně moderní společnosti a jejich politicko-ekonomických důsledcích.

Současná politika evropské sociální demokracie je postavena na dvou pilířích: na reformě sociálního státu a evropské integraci.

Současná politika evropské sociální demokracie je postavena na dvou pilířích: na reformě sociálního státu a evropské integraci. Oba pilíře souvisí s důsledky ekonomické globalizace, díky níž jsou národní politiky nuceny přizpůsobovat se nezávislým světovým finančním trhům. Reforma sociálního státu znamená především přizpůsobení se ekonomické globalizaci. Dnešní postindustriální společnost se totiž liší od podmínek klasického modelu keynesiánského sociálního státu v polovině minulého století. V důsledku rychlého technologického rozvoje se pracovní trh dynamizoval a výrazně se proměnila jeho struktura. Špidla v duchu zastánců modernizace sociální demokracie hovoří o tom, že namísto velkých státních intervencí do ekonomiky je nutné se soustředit na adresnou podporu těch skupin obyvatel, které jsou současnou ekonomickou globalizací nejvíce ohroženy a zajistit

jim důstojnou kvalitu života. Špidla přichází se zajímavým nápadem, jak vyvážit klesající objem manuální práce, a sice nahradit ji řadou osobních a sociálních služeb, které dnes za placenou práci nepovažujeme. Cílem nové politiky sociální demokracie tedy není protekcionistická politika odmítající ekonomickou globalizaci, ale snaha o sociální inkluzi a integraci marginalizovaných a ohrožených skupin do občanské společnosti.

Druhým pilířem je evropská integrace. V dnešní době můžeme pozorovat, jak svou identitu spojuje sociální demokracie právě s evropskou integrací. Tato pozice má své vysvětlení. V době, kdy se ekonomika emancipuje od politiky, se pomalu těžiště politického zájmu a definice vlastní politiky přesouvá směrem k tzv. politice identity, která se zaměřuje na témata kulturních hodnot a práva menšin. Vladimír Špidla v rozhovoru prezentuje sociální demokracii jako stranu liberální a internacionální, která odmítá kulturní protekcionismus a nacionalismus pravicových stran. Ačkoliv tato interpretace nemusí úplně odpovídat skutečnosti, je pravdou, že evropské sociálně demokratické strany prosazují vyšší míru evropské integrace a rovněž vztah k právům menšin je u levicově-liberálních stran daleko pozitivnější.

Špidlovy názory vycházejí z programových cílů „třetí cesty“ usilující o obnovu sociální demokracie, jejíž ideovým otcem je britský sociolog Anthony Giddens. Předpokladem pro přijetí nové politiky sociální demokracie je redefinice levice v souvislosti se změnou socio-ekonomických podmínek, jež nazýváme globalizací. Jedním z důvodů, proč se tato kniha nazývá Bludné cesty sociální demokracie je ten, že strana dnes hledá svou ztracenou politickou tvář. Od cesty klasického socialismu se pomalu odvrací, pro novou cestu se však ještě plně nerozhodla. Není ani divu. Ekonomická globalizace s sebou přináší velké množství rizik a nejistot a otevřeně o nich diskutovat je mnohem těžší, než je prvoplánově odmítnout.

Být na bludné cestě však neznamená, že jsme se rozhodli pro špatnou cestu. Jak říká Zygmunt Bauman, jiná volba, než bloudit jako cizinec tímto světem, dnes neexistuje. Znakem současné doby je hledání identit. Ptáme se, kdo jsem já, kdo je to my a kam já nebo my směřujeme. Odpověď přitom nepřichází. Každá strana, která je na bludné cestě, je dnes mnohem důvěryhodnější než strana, která hlásá, že cesta je přímá a směr je daný.

David Kostlán

Sociológia ako prebúdzanie obraznosti

- ▲ Zygmunt Bauman
- ▲ **Europe: An Unfinished Adventure**
- ▲ Polity Press 2004
- ▲ 140 strán
- ▲ 19,95 USD

- ▲ Zygmunt Bauman
- ▲ **Individualizovaná spoločnosť**
- ▲ Preklad Martin Ritter
- ▲ Mladá fronta 2004
- ▲ 290 strán
- ▲ 558 Sk

- ▲ Zygmunt Bauman a Tim May
- ▲ **Myslet sociologicky. Netradiční uvedení do sociologie**
- ▲ Preklad Jana Ogrocká
- ▲ SLON 2001
- ▲ 223 strán
- ▲ 259 Kč

Zygmunt Bauman (1925) patrí aj u nás k najznámejším svetovým sociológom. Prvé preklady jeho prác vyšli pred štyridsiatimi rokmi – takmer súbežne s inštitucionálnou rehabilitáciou sociológie sa objavujú jeho Sociologie a Sociologie pro každý den, v slovenčine Vízie ľudského sveta. Vo Víziách a Sociológii je už Bauman sociológom s neprovinciálnymi témami a rozhladom. Tí, ktorí študovali sociológiu v 70. a 80. rokoch, sa to nemali dozvedieť. Bauman z politických dôvodov vyštvali z Poľska a v normalizačnom Československu vyradili z učebných programov a verejných knižníc.

V roku 1971 Bauman po krátkom pôsobení v Izraeli prešiel na univerzitu v Leedsi, kde tridsať rokov viedol katedru sociológie. Počas tohto obdobia a aj po odchode na dôchodok neúnavne píše. Napísal už viac ako dvadsaťpäť monografií a zbierok esejí. K posledným patria Zbytočné životy: Moderna a jej vydedenci (Blackwell Publishing Ltd 2003) a Európa: nezavršené dobrodružstvo (Polity, 2004). V češtine mu od polovice 90. rokov vyšlo sedem kníh, niektoré dokonca v dvoch vydaniach. V slovenčine sú prístupné Globalizácia (2000) a Modernosť a holokaust (2002).

Produktivnosť, popularita a sociologická významnosť nie sú u Baumana v rozpore. Jeho intelektuálne poväčšie spisy sa považujú za štýlistické vzory akademickej prózy. Baumanovo literárne majstrovstvo a schopnosť oslovovať nielen sociológov je pestovaný dar. Bez neho sa dá sotva robiť sociológia ako verejná služba, o ktorú má záujem bežný hľadajúci čitateľ. Tento program Bauman vykonáva už od počiatku svojho písania. Vždy namietal proti inžinierskej sociológii v službách centrálnych plá-

novačov. Nezáležalo na tom, na ktorej strane sveta sa plán vytvára. Podľa Baumana sociológia nemá plniť očakávaná projektantov spoločenského poriadku: zapečatovať interpretácie skutočnosti, vnucovať ich sociálnym aktérom a tým zaisťovať stabilitu sociálnych usporiadaní. Esenciou sociológie je „prinajmenšom podryvať vieru vo výlučnosť a definitívnu povahu akejkoľvek interpretácie“.

Bauman odmietal sociológiu v zákonodarnom postavení a priznával jej len interpretačnú úlohu. Zamýšľal ju – s odkazom na stratený výrok Maxa Webera – ako posilnenie tých, ktorí moc nemajú. Svoje knihy písal ako osobných sprievodcov po sociálnom svete, ktorí majú pomôcť čitateľovi „dohliadnúť za osobnú skúsenosť a ukázať mu zdanlivo dôverne známe aspekty života v inom svetle“.

Baumanova sociológia plní verejnú funkciu tým, že relativizuje jestvujúce výklady skutočnosti, či – v kladnom vyjadrení – pomáha udržiavať pri živote iné možnosti. V Netradičnom úvode do sociológie tvrdí, že rozdiel medzi bežným a sociologickým poznaním nie je rozdielom medzi pravdou a omylom. Skôr je to rozdiel medzi domnienkou, že všetko, čo prežívame, sa dá opísať iba jedným jediným spôsobom, a poznaním, že možných – a vierohodných – výkladov je mnoho. Najlepšou službou, ktorú sociológia môže ponúknuť, je „prebúdzanie nečinnej obrazotvornosti“ – tým, že stavia zdanlivo dôverne známe veci do nečakaných uhlov pohľadu a ruší akúkoľvek rutinu a sebaistotu.

Sociológovia sa zaoberajú množstvom stránok ľudskej skúsenosti. Niektorí strácajú dych už pri ich triedení, tí lepší dokážu prostredníctvom nich otvárať existenciálne otázky ľudského života. Ako Bauman. Dokáže hovoriť o známych stránkach našej skúsenosti, ich tušených aj nepredpokladaných súvislostiach, a súčasne debatovať o úzkosti, o možnosti konať, o slobode, o zodpovednosti.

Existenciálne témy sa nedajú argumentačne uzavrieť. Núti pokračovať v hľadaní a písať ďalšie a ďalšie knihy. Bauman má dar písať tak, že dokáže vzdorovať logike prchavého záujmu súčasného sveta. Neúnavným variováním upriamuje pozornosť na existenciálne otázky bez toho, aby hrozilo ich zovšednenie.

Sloboda je trvalým hľadiskom Baumanovho skúmania súčasnej spoločnosti. Je ohniskom relevancie všade tam, kde otvára problematiku vytvárania a udržiavania najrozmanitejších hraníc v sociálnom svete. Hľadisko individuálnej slobody pomáha spochybniť predstavy o ich prirodzenosti, odhalí účelovosť takýchto predstáv a ukázať, že nijaké dichotómie, nijaké bipolárne klasifikácie nevystihujú, ale znásilňujú komplexnú ľudskú realitu.

Sloboda je trvalým hľadiskom Baumanovho skúmania súčasnej spoločnosti.

Bauman sa všeobecne oceňuje pre svoju analýzu modernizácie a jej vplyvov na individuálne možnosti a morálne voľby. Podľa Baumana je morálka v prvom rade osobným hľadaním či úsilím a zahŕňa v sebe branie zodpovednosti za druhého. Zodpovednosť za druhého znamená chrániť jedinečnosť toho druhého. Morálne konanie teda vylučuje, aby sme v osobnom styku pristupovali k druhému ako ku kategórii (tak s ním narába trh alebo štát). Bauman pomenúva tento druh morálnych vzťahov ako bytie pre druhého.

Sám pripúšťa, že morálne konanie je v dnešnej dobe, ktorá organizačne zbavuje veľkú časť ľudských konaní morálneho charakteru, osamelým, neistotou naplneným a rozčuľujúcim projektom. Neexistujú totiž pravidlá, podľa ktorých by sme mohli usúdiť, ktoré konania budú mať pozitívne dôsledky a ktoré nie. Potreba morálneho konania – „bytia pre druhého“ – sa navyše nedá predvídať nijakým deterministickým alebo probabilistickým spôsobom, pretože nemá nič spoločné s kalkulujúcim rozumom.

Zatlačení morálny rozmer ľudskej existencie a otázka slobody tvoria rámec aj Baumanovej prenikavej analýzy efektov globalizácie. V Globalizácii okrem iného ukazuje, že základným stratifikačným znakom je dnes schopnosť priestorovej mobility. Ak v minulosti kočovali chudobní, dnes sú v pohybe bohatí. Bauman rozoberá početné dimenzie súčasnej polarizácie ľudstva podľa slobody pohybu a skúma dôsledky znovunadobudnutej nezávislosti globálnych privilegovaných vrstiev od teritoriálne uzavretých jednotiek politickej a kultúrnej moci (štátov), ktoré postupne svoju moc strácajú. Cez perspektívu individuálnej slobody približuje situáciu ľudí s nedostatkom zdrojov a pripútaných k lokalitám. Ukazuje, že bezvýchodiskovosť ich situácie rastie tak, ako sa zväčšuje rozpor medzi svetom inštitucionalizovaného rozhodovania a svetom, v ktorom sa produkujú, distribuujú, privlastňujú a rozmiestňujú zdroje potrebné na realizáciu týchto rozhodnutí. Bauman sa snaží ukázať, ako globalizácia oslabuje rozhodovaciu schopnosť vlád ako centier efektívneho spoločenského riadenia. Ukazuje tiež ako v dôsledku toho, že sa nový globálny systém vzdaluje politickému dosahu národných štátov a ich obyvateľov, strácajú jednotlivci akékoľvek nástroje, ktorými by mohli závažnejšie ovplyvniť svoju situáciu.

Bauman v Globalizácii a v Individualizovanej spoločnosti uvažuje o nezmýšľaných dôsledkoch prílišného dôrazu na jednotlivca. Všíma si väzbu medzi chudobou chudobných a rezignovanosťou obyčajných ľudí a ako sa utvára život v politickej ekonomii neistoty. Bauman konštatuje rastúcu neschopnosť privatizovaných a bytostne neistých jednotlivcov jednať vo vzájomnej zhode. Upozorňuje nás, že ľudia sa odnaučili veriť, že akékoľvek kolektívne konanie by mohlo byť účinné a že by sa ich súkromné krivdy mohli stať kolektívnymi témami.

Mnohí bádatelia dnes konštatujú rozpad kolektívnych členstiev a solidarít, a to, že súčasný spôsob života sa stáva biografickým riešením systémových rozporov. Kým iní to konštatujú ako fakt a tým určitým spôsobom aj legitimujú, Bauman skúma, ako sa zosúkromnenie života vytvára a čomu slúži. Ukazuje, že je to postup, ktorým sa odvracia vina od inštitúcií a zvaluje na plecia jednotlivca. Stáva sa z nás individualizovaná spoloč-

nosť – spoločnosť, v ktorej ľudia stratili vieru v užitočnosť kolektívnej akcie a sú od tejto viery neustále odrádzaní.

Bauman bol vždy ochrancom individuality pred plánujúcou spoločnosťou a vpádom verejného do súkromného. Dnes ukazuje, ako môže byť – a ako bol – samotný diskurz slobody zneužitý na obmedzenie individuálnej slobody veľkého počtu ľudí. Bauman varuje pred individualizovanou spoločnosťou, ktorá zámerne produkuje individualizáciu riešenia problémov. V jednej z esejí brilantne vysvetľuje štruktúrne príčiny

Zygmunt Bauman, foto archív K&S

úpadku agory: agora už nie je miestom, kde sa artikulujú spoločné problémy a hľadajú ich riešenie. Dnes sa verejné fóra používajú na prezentáciu súkromného a v záplave intimít zo života celebrit sa na ich pôvodné určenie rozepamätáva čoraz menej ľudí.

Viacere eseje kolekcie Individualizovaná spoločnosť neúnavne otvárajú už mnohokrát otvorené témy z nových uhlov. V esejí nazvanej Kainovou otázkou Či som strážcom svojho brata? analyzu-

je presvedčený, že naša planéta potrebuje viac ako inokedy kvality, ktoré sa v Európe rozvinuli za dve tisícročia. Medzi tieto špecificky európske kvality Bauman zaraďuje schopnosť sebakritiky, pudenie k sebaaprekráčovaniu, skúmaniu a experimentovaniu, presvedčenie, že je možné nachádzať alternatívy a lepšie formy ľudskej vzájomnosti a tiež jej oddanosť hľadania a podporovania tohto zlepšovania v praxi. Bauman upozorňuje, že dnešná Európa si nie je istá

Stáva sa z nás individualizovaná spoločnosť – spoločnosť, v ktorej ľudia stratili vieru v užitočnosť kolektívnej akcie a sú od tejto viery neustále odrádzaní.

je súčasne presadzovanie ľahostajnosti voči druhému, ktoré sa šíri aj zabalené v rétorike tolerancie a multikulturalizmu. Bauman sa tu opiera o filozofa Emmanuela Lévinasa a jeho zdôvodňovanie morálky ako nepodmienečného záväzku vznikajúceho pri pohľade na tvár druhého, ktoré Baumanovi umožnilo postaviť sa proti klasickej koncepcii, ktorá vidí zdroj morálky a civilizovanosti v spoločnosti. Opieraním sa o Lévinasa sa Bauman otvorene opiera o tisícročné jadro židovsko-kresťanskej morálky. Na tomto pozadí ukazuje dnešný predimenzovaný odpor k inštitúciám sociálneho štátu a neochotu podporovať chudobných ľudí, ktorých argumenty znejú ako parafráza Kainovej otázky.

Bauman je presvedčený o nevyhnutnosti pozeráť sa na problém chudobných ľudí morálnou perspektívou. Starostlivosť o to, aby chudobní žili v primerane ľudských podmienkach (čo je základný cieľ sociálneho štátu), sa totiž nedá ekonomicky zdôvodniť a etická argumentácia je jediná obranná línia, ktorá sociálnemu štátu ešte zostáva. Nemôžeme vedieť, kam pomoc chudobným povedie, či bude mať viac dobrých ako zlých dôsledkov. V etickom svete je denným chlebom ambivalencia a neistota, ktorú nemôžeme potlačiť bez toho, aby sme zničili mravnú podstatu zodpovednosti, základňu, na ktorej tento svet stojí, tvrdí Bauman.

Zatiaľ posledná Baumanova práca Európa: nezavršené dobrodružstvo (vydaná v decembri 2004) je obhajobou aj kritikou európskeho projektu. Bauman

svojím miestom v rýchle meniacom sa svete, chýba jej vízia, zdroje a vôľa ísť za svojim poslaním. Zápasí aj s dôsledkami jednostranného procesu globalizácie, ktorý rozlučuje moc od politiky a podnecuje prechod od sociálneho štátu k vládnutiu zameranému na bezpečnosť a vrší nezámerné dôsledky nekontrolovanej expanzie trhu a eticky slepej komercionalizácie ľudského života. Bauman tu však argumentuje, že ak sa Európa podelí so svojim ťažko nadobudnutým historickým poučením, môže hrať vitálnu úlohu pri prechode z hobbesovského sveta vlkov, v ktorom sa dnes nachádzame, k určitému mierovému zjednoteniu ľudskosti, ktorý kedysi predvídala Kant.

Podľa Clausa Offeho Baumanove práce možno charakterizovať ako hermeneutické intervencie, ktorých cieľom je morálne scitlivenie spoločnosti. Sám Bauman vidí svoje poslanie v tom, že rozvíja našu predstavivosť. Nedáva odpovede. Nielen preto, že jednoznačných odpovedí niet, ale aj preto, že za dôležitejšie považuje povzbudzovať k pýtaniu sa. Podľa neho mnohé problémy našej civilizácie spočívajú v tom, že sme si prestali kladť otázky. Bauman svoje intelektuálne a štýlistické majstrovstvo investuje do našej schopnosti kladť otázky o témach ako sloboda či zodpovednosť za druhého. Mnohí sme mu vďační za to, že sa ich svojimi knihami snaží udržiavať ako princípy, ktorými premeriavame javy našej skúsenosti.

Zuzana Kusá

Jana Hojstričová, Z cyklu *Large in small*, Galéria Médium, Bratislava, apríl – máj 2005

Cintorín – pamäť pre živých

Keď v roku 1975 Philippe Ariés publikoval svoju slávnu knihu *L'home devant la mort* (v českom preklade *Dejiny smrti I., II.*, 2000), vydavateľ sa znepokojoval, či zaujme čitateľov. Kniha mala však vo Francúzsku nečakaný úspech a zakrátko ju preložili do viacerých jazykov. Ariés v pravom čase ukázal, ako sa moderný človek usiluje vytlačiť z vedomia úmrtie a smrť, akoby veril, že bude žiť večne.

kom Paríži podobným priestranstvom ako námestie, ľudia sa na ňom stretávali, obchodovali, ba i zabávali. Aký kontrast Ariés popísal – na jednej strane stredoveký cintorín natesnaných hrobov, nad ktorými kypel každodenný život, na druhej strane novoveká predstava o „záhrade pokoja“.

Kniha Viery Obuchovej o Ondrejskom cintoríne v Bratislave je jednou z mála slovenských prác, ktoré dávajú nahliadnúť do zaujímavej histórie týchto mestských priestorov. Dnešný Ondrejský cintorín (pretože ten súčasný mal svojich menovcov a predchodcov na iných miestach Bratislavy) vznikol koncom 18. storočia vďaka osvieteniským reformám. Cintoríny sa podľa novovekých zásad u nás presadzovali iba pomaly. Uhorská miestodržiteľská rada síce v roku 1741 vydala nariadenie zrušiť vnútromestské cintoríny a krypty v Bratislave, no nariadenia sa museli viac ráz opakovať, než ich obyvatelia konečne prijali. Ondrejský cintorín patrí k nemnohým zachovaným historickým pohrebiskám v Bratislave z obdobia, keď sa cintoríny, už

oddelené od sveta živých, menili na tiché miesta rozjímania. Teda už nie hlučné trhovisko, ale park, kde spia naši predkovia. Hoci cintoríny mali byť miestami, kde sme si všetci rovní (lebo všetci tam musíme), ony naopak kopírovali hierarchicky usporiadaný svet živých. Nebolo jedno, kde rodina získala miesto na hrob, kde založila rodinnú hrobku a ako hrobka vyzerala. Viera Obuchová precízne popisuje významné hrobové miesta, ich výtvarný štýl a prináša informácie o jedincoch i rodinách, ktorým patrili. Keďže mapuje cintorín z obdobia novoveku (vtedy okrem šľachtických rodov už aj meštianske rody boli na spoločenskom vzostupe), tak sa prechádzka po cintoríne stáva zaujímavou galériou urodzených i neurodzených osobností mesta. Obuchová pritom popisuje jednak jestvujúce hroby, jednak pripomína tie, ktoré zanikli, zostala po nich jednoduchá tabuľka s menom alebo vôbec nič. Prostredníctvom svojej knihy vracia do historického vedomia Bratislavčanov významné osobnosti a ich životné osudy, čo je

veľkou prednosťou publikácie.

Pre autorku zaiste nebolo jednoduché vytvárať vyvážený celok, pridať každej osobnosti potrebný priestor. Úlohu hral asi aj materiál, ktorý mala k dispozícii. Uvedomila som si to napríklad pri popise hrobky rodiny Fischerovcov, v ktorej leží hudobný skladateľ Alexander Albrecht (1885 – 1958), jeho syn, pedagóg, hudobník a muzikológ, profesor Ján Albrecht (1919 – 1996) a jeho manželka Viera Albrechtová (1942 – 2003). Celé heslo je vlastne venované Alexandrovi. O synovi Jánovi sa dozvieme iba toľko, že bol profesor a napísal knihu *Spomienky*

Záhrada pokoja a miesto odpočinku slávnych a významných je však len jeden z mnohých obrazov novovekého cintorína. Nie vždy išlo o zabudnuté miesto, cintoríny mohli a často aj boli vtiahnuté do stredu verejného diania. Politické zápasy sa nevyhli ani Ondrejskému cintorínu: plán na jeho radikálnu redukciu vyvolal začiatkom 80. rokov 20. storočia silný odpor, ktorý viedol až k jednému z prvých verejných vystúpení bratislavského ochranného hnutia proti vtedajšej moci. A čuduj sa svete, akcia uspela. Cintorín, i keď čiastočne zmenšený, sa zachoval. A tak sa aj pre tento kúsok zeme komu-

Ondrejský cintorín patrí k nemnohým zachovaným historickým pohrebiskám v Bratislave z obdobia, keď sa cintoríny, už oddelené od sveta živých, menili na tiché miesta rozjímania. Teda už nie hlučné trhovisko, ale park, kde spia naši predkovia.

bratislavského hudobníka. Prítom Ján predstavoval rovnako významnú postavu v kultúrnych dejinách Bratislavy ako jeho otec. Založil súbor *Musica aeterna*, napísal niekoľko vedeckých monografií, získal titul profesora v muzikológii a estetike. Tieto a ďalšie novodobé údaje čakajú na svoje doplnenie.

nistický režim v novembri 1989 sám ocitol na cintoríne dejín, pretože viacerí, ktorí režim pomáhali demontovať, sa kedysi združili i kvôli Ondrejskému cintorínu. Aj o tom sú dejiny cintorínov a ďalšie námety pre budúce kultúrno-historické publikácie.

Gabriela Kiliánová

- ▲ Viera Obuchová
- ▲ Ondrejský cintorín
- ▲ Vydavateľstvo PT 2004
- ▲ 191 strán
- ▲ 269 Sk

Kniha naplno prehovorila o spoločensky tabuizovanej téme. Zároveň ukázala zabudnutý svet minulosti: napríklad mestský cintorín, ktorý bol v stredove-

Ak píšete logicko-filozofický traktát, píšete si denník

Ludwig Wittgenstein si počas viacerých období zapisoval myšlienky, nápady, osobné pocity a postrehy do denníkov, a hlavným obsahom druhého zväzku edície Wittgensteinove spisy sú práve jeho tri zachované denníky z rokov 1914 až 1916 (pre presnosť dodajme, že posledný zápis tretieho zošita je z 10. januára 1917). Okrem nich knihu vhodne dopĺňajú ďalšie texty, ktoré sa viac-menej obsahovo viažu na jeho Logicko-filozofický traktát.

- ▲ Ludwig Wittgenstein
- ▲ Denníky 1914-1916
- ▲ Preklad Peter Balko, Tomáš Čana, Róbert Maco
- ▲ Kalligram 2005
- ▲ 252 strán
- ▲ 334 Sk

na pravú stranu zvyčajne normálnym písmom zapisoval nápady z oblasti logiky a neskôr i filozofie v širšom chápaní, kým na ľavú si „tajným“ písmom (pomocou veľmi jednoduchých šifry, akú používajú už deti) zapisoval osobnejšie veci. Túto druhú, veľmi zaujímavú časť jeho denníkov, tzv. tajné denníky, editori takisto zaradili do zväzku.

Sám Wittgenstein občas používal na opis svojho zápasu o pochopenie vecí a zvládnutie odborných problémov vojenskú terminológiu a my sme naozaj svedkami toho, ako z viacerých strán útočí na problém, dobýja pevnosť za pevnosťou, až sa napokon bezpečne usídli v celom meste. Prostredníctvom denníkov môžeme pozorovať aj jeho drobné

Už 29. septembra 1914 si zapisuje: „Vo vete sa pokusne zostavuje istý svet. (Ako keď sa v parížskej súdnej sieni reprezentuje dopravná nehoda pomocou figurín atď.)“ A z ďalších poznámok sa dozvedáme, ako v priebehu októbra postupne rozpracúva dôsledky tejto myšlienky.

Zaujímavá je aj história Russellovho úvodu k Logicko-filozofickému traktátu, ktorý je tiež súčasťou druhého zväzku edície Wittgensteinove spisy. Vydať filozofické dielo neznámeho autora, ktorý navyše, prinajmenšom zvolenou formou, dával otvorene najavo, že mu na čitateľoch nezáleží, bolo, pochopiteľne, vydavateľským hazardom. Wittgenstein, ktorý si po skúsenostiach s Fregem aj Russellom nerobil žiadne

mannovi, s ktorým sa spriatelil počas pobytu v Olomouci, kde počas vojny absolvoval dôstojnícky výcvik) a istý čas dokonca váhal, či má Traktát s takýmto úvodom vyjsť. Nakoniec však Russellov úvod skutočne vyšiel (aj v nemeckom preklade v prvom vydaní, ktoré Wittgenstein pokladal za pirátske) a pričínil sa tak o skreslené chápanie Wittgensteinovho diela.

Tak ako sa nám vďaka zachovaným záznamom viacerých verzií autorových nahrávok hudobných skladieb občas pošťastí počuť, ako sa z nevyhraných, nevyhraných možností pomaly rysuje konečný tvar, máme ako šťastlivci možnosť vidieť, ako sa postupne z viacerých formulácií vynára definitívna podoba Traktátu. A tak ako v hudbe, po vypočutí konečnej verzie skladby, tak aj v tomto prípade po prečítaní konečnej verzie v človeku ostáva iluzórny pocit, že po tom všetkom, čím autor v danom období prešiel, Logicko-filozofický

traktát jednoducho nemohol vyzerať inak. Ako napísal R. Monk v životopisnej knihe o Wittgensteinovi: „Keby bol Wittgenstein celú vojnu strávil za frontom, zostal by Traktát tým, čím istotne vo svojom prvom návrhu bol: rozpravou o podstate logiky.“

Zachované Wittgensteinove denníky z obdobia zrodu Logicko-filozofického traktátu teda umožňujú aj dnešnému čitateľovi pochopiť, prečo a ako sa v diele, ktoré malo pôvodne riešiť logické a – vyjadrené súčasným jazykom – sémantické problémy, objavili vety o nevysloviteľnom, mystikom, o duši, vôlei, subjekte, o nemožnosti etiky a estetiky ako normatívnych vied atď. Umožňujú pochopiť, čo podľa Wittgensteina spájalo logiku s etikou a v tejto súvislosti najmä význam jeho rozlišovania medzi hovorením a ukazovaním. Denníky sú však zaujímavé aj same osebe. Po odhaľujú, ako jeden z najväčších filozofov minulého storočia – vytrhnutý z kultivovaného prostredia, v ktorom vyrastal – prežíval každodenné trápenia uprostred ľudí, ktorých v denníkoch nazýval grobianmi, a ako znášal hrôzy vojny, ktoré ho mali očistiť a urobiť z neho lepšieho človeka.

Dezider Kamhal

Vďaka denníkom máme možnosť vidieť, ako sa postupne z viacerých formulácií vynára definitívna podoba Logicko-filozofického traktátu - po prečítaní jeho konečnej verzie v človeku ostáva iluzórny pocit, že jednoducho nemohol vyzerať inak.

prehry, jalové boje a plané víťazstvá, ale aj zmeny plánov, taktiky a stratégie. Odkazy na číslované paragrafy Logicko-filozofického traktátu v preklade denníkov uľahčujú orientáciu.

Na základe denníkov si môžeme urobiť približnú predstavu napríklad aj o tom, kedy Wittgenstein prišiel na ideu, o ktorej sa dnes zvykne hovoriť ako o obrazovej teórii významu.

ilúzie o zrozumiteľnosti svojho Traktátu, však naivne očakával, že práve vydavateľa, ktorých oslovil, identifikujú text jeho spisu ako dielo génia. Po peripetiách s vydaním sa Russell ponúkol, že napíše úvod a svojím menom tak zníži riziko nepredajnosti. Wittgenstein však Russellov úvod pokladal doslova za zlátninu (vyjadril sa tak v listoch Paulovi Engel-

L. Wittgenstein, foto archív K&S

Nech už majú ľudia akékoľvek motívy na písanie denníkov, budme radi, že ich mal aj Wittgenstein. Často totiž len vďaka jeho denníkom možno pochopiť mnohé miesta obsahovo hutného, aforisticky podaného Traktátu. Wittgenstein si viedol denníky tak, že

SPAM(ätí) architekta

Čítanie v čakárni alebo čítanie-čakanie. Takto som si počas troch týždňov ukrajoval v čakárni u lekára z pamäti architekta Jana Sokola. Opakované každodenné čítanie a čakanie. Oči čítajú text a medzitým periférne sledujú okolie. Uši idú za zvukom a nahrávajú vzruchy i blízke rozhovory, do toho myseľ štartuje svoje vlastné spomienky.

- ▲ Jan Sokol
- ▲ Moje plány. Paměti architekta
- ▲ Triáda 2004
- ▲ 344 strán
- ▲ 685 Sk

však podľa úmyslu autora) a po troškách sajú do seba aj charakter miesta – čakárne. Podobne ako rozpomienky architekta (ale aj nearchitekta), ktoré sa vždy viažu k určitému konkrétnemu prostrediu a vyjavujú nám nepriamo aj životný štýl doby.

Ako sa človek stane architektom? Ak odhliadneme od jednoduchých schém, že vyrastá v rodine architektov, cesty bývajú rôznorodé. No takmer vždy je na počiatku konkrétny impulz – „zjevení“, keď sa nadvhne pre túto činnosť. Pre 16-ročného mladíka to môže byť vzplanutie počas rozhovoru hlboko v lese, predierajú sa štvornožky tmavou húštinou a hľadajú „griby a pjestraky“. Pre Jana Sokola to bol krátky článok

o architektúre, ktorý si úchytkom prečítal ako študent septimy v roku 1922 v zborníku tihodnej Umeleckej besedy: „Ta myšlienka mně zapálila. Při něčem takovém bych rád byl. Mé rozhodnutí bylo hotovo.“ A neodradil ho už ani názor jedného z jeho stredoškolských profesorov, ktorému sa so svojím úmyslom zveril: „Architektom? To ovšem není povolání jako jiné, k tomu je potřeba talentu a odvahy a znamená to vyniknout, nebo zapadnout.“

Spomienky na súťaž vypísanú na projekt dvier Zlatej brány v Chráme sv. Víta hádam najvernejšie vykresľujú džentlmena Jana Sokola ako architekta i človeka. Čítam a poznamenávam si: Neexistuje malé zadanie,

Sokol aj Karfík v čase svojich tovarišských rokov odchádzajú na skusy do sveta, aby videli a zažili prax majstrov Le Corbusiera, Loosa, Perreta, Wrighta. Niet lepšej školy, ako pričuchnúť k dielu v stave jeho zrodu. Vidieť slabiny projektu, rozvetvené cestičky alternatív, ale i metódu hľadania výsledného tvaru.

len zadanie (hlavolam) – Ani jasná myseľ a usilovná práca nás neochráni pred pochybnosťami – Tvorba je radosť, ale i vytrvalosť a nezmieriteľnosť s akýmkoľvek nešikovným riešením – O čom sme presvedčení, treba aj napriek nepochopeniu okolia ušťat. Môžeme sa domnievať, že všetko úsilie architekta nepriamo smerovalo k naplneniu Platónovho „krása je záření pravdy, ktorého se dovolával ještě Auguste Perret“. Ale s vedomím, že od zadania po realizáciu dverí v Chráme sv. Víta uplynulo dvanásť rokov Sokolovho života. Taký je údel (alebo preklatie, ak chcete) architektonickej praxe.

Čítam, poznamenávam si a myslím na ďalších dvoch píšucich architektov „Sokolovej doby a provinencie“. Jedným je Vladimír Karfík so svojou knihou Architekt si spomína a druhým Eugen Kramář a jeho Umenie života. Spojitá nádooba času a miesta tak trochu pripodobnila ich osudy. Sokol aj Karfík v čase svojich tovarišských rokov odchádzajú na skusy do sveta, aby videli a zažili prax majstrov Le Corbusiera, Loosa, Perreta, Wrighta. Niet lepšej školy, ako pričuchnúť k dielu v stave jeho zrodu. Vidieť slabiny projektu, rozvetvené cestičky alternatív, ale i metódu hľadania výsledného tvaru. Cez ich spomienky vidíme veľikánov ako obyčajných ľudí. „Brzo jsem viděl, jak skromné a řídké má zakázky,“ spomína Sokol na prax u Le Corbusiera. „Chceli by

ste u mňa pracovať? Upozorňujem Vás však, že Loos má len veľmi málo práce, čo je smutné svedectvo pre celú našu dobu (Loos mal vo zvyku hovoriť o sebe v tretej osobe),“ zapísal si Karfík po návšteve u Loosa. Na všetkých troch, vo väčšej či menšej miere, doľahli zákrnitosť doby, v ktorej žili. Napriek tomu stavby a plány, ktoré po sebe zanechali, smerujú k Le Corbusierovskému: „Architecture – pure creation de l'esprit (architektúra – čistý výtvor ducha).“

Pamäť mesta je uložená aj v pamäti ľudí, ktorí v ňom žijú. Skúšam sa prechádzať mestom tak, že namiesto neživých múrov jednotlivých domov si predstavujem vynaložené úsilie a prežitie osudy jeho konkrétnych ľudí. Ich povahy, skryté túžby, smútky, radosti i hnev. Pozorujem charakter domov, počúvam ich rozhovory: „Aha tento, aký je malý, ale snaživý, stále niečo kuje – a pozri, títo dvaja neustále do seba zadrappujú – psst, tuto práve prebiehajú prvé nesmelé dotyky – nóoo, jasné, všetci v hlučnom kruhu – Hmhm, dobrý deň dedko. Nie je vám zima? Nech sa páči, oprite sa, už tu stojíte asi riadne dlho.“ Po takomto celodennom putovaní ma moje večerné spomínanie menej omína. „A já přidávám k tomu tyto vzpomínky, abyste si v nich někdy četli, snad se i poučili a hlavně, až přijde čas, psali je dál.“

Ján Vasíček

Dvojaký život Hannah Arendtovej

- Elisabeth Young-Bruhlová
- Hannah Arendtová.**
Z lásky k svetu.
1. diel
- Preklad
P. Lukáč,
A. Komorníková,
P. Šomkovičová,
V. Prokešová
- Agora 2004
- 296 strán
- 390 Sk

- Elzbieta Ettingerová
- Hannah Arendtová a Martin Heidegger**
- Preklad
Eva Cervinková
- Academia 2004
- 178 strán
- 229 Sk

On – Martin – bol začínajúci nemecký profesor filozofie na prestížnej univerzite, muž so silnou charizmou u študentov a neprehliadnuteľným osobným šarmom. Hoci pochádzal z jednoduchej vidieckeho prostredia, mal pred sebou slubnú akademickú budúcnosť a s manželkou a deťmi si zakladal na osvedčených konzervatívnych hodnotách. Ona – Hannah – mladé, nadané čiernovlasé židovské dievča s vrkočmi. Dobrú výchovu získala v lepšej meštianskej rodine, ktorá jej umožnila tešiť sa z otvorenosti, liberálneho postoja k svetu a nekonvenčnosti. Stretnutím týchto dvoch osobností vznikol príbeh lásky. Od roku 1925 do roku 1930 boli milenci, od začiatku tridsiatych rokov až do roku 1950 životy oboch zásadne zmenil nacionálny socializmus a vojna, v päťdesiatych rokoch z iniciatívy Hannah svoj vzťah oživila a nanovo neustále utvárala až do jej smrti v roku 1975. Takto vytvorila príbeh veľkej „filozofickej lásky“ Elzbieta Ettingerová.

Láska je tradične jednou z najobľúbenejších tém v literatúre. Jeden z prístupov k láske ju instrumentalizuje, cieľ mení na prostriedok, zatiaľ čo druhým spôsobom môže byť pokus pomenovať a vyjadriť vnútorné prežívanie vzťahu k druhému. Postavenie do krajných polôh dvoch spôsobov písania o láske má špecifický význam, obzvlášť ak chceme uvažovať o známej filozofke Hannah Arendtovej. Ona sama téme láska venovala vo svojich úvahách veľa priestoru. Iné dve ženy – spisovateľky či skôr filozofky – sa tiež zamerali na tému lásky, a to lásky súvisiacej práve s Hannou Arendtovou. Elzbieta Ettingerová sa rozhodla písať o láske ako o milostnom vzťahu Hannah Arendtovej s Martinom Heideggerom, Elisabeth Youngová-Bruhlová na živote a diele Hannah Arendtovej ukázala spôsob, akým Arendtová realizovala lásku svojím vzťahom k svetu. Obe tieto knihy názorne predstavujú dva vyhranené modely písania a premýšľania o láske, ale aj dva vyhranené spôsoby prístupu k človeku, jeho dôstojnosti, intimite a k individuálnemu príbehu jednotlivca.

Nie vždy je mechanické porovnanie zmysluplné, no v prípade týchto dvoch kníh práve porovnanie zosilňuje významnosť a kvality jednej a neprofesionalitu kombinovanú s bezvýznamnosťou druhej. Arendtová sama, vychovaná v duchu klasickej nemeckej vzdelanosti, považovala za kultivovaného človeka osobu, ktorá si vie v prítomnosti i v minulosti medzi ľuďmi, vecami aj myšlienkami vybrať svojich druhov. Preto môže porovnanie filozofickej biografie a filozofujúcej červenej knižnice slúžiť práve tomuto účelu – kultivovať človeka. Tiež umožňuje ukázať, prečo je pre premýšľavého a kritického človeka kniha Elzbiety Ettingerovej, okrem možnosti analyzovať spôsob, akým sú písané romantické príbehy z červenej knižnice, úplne bezcenným dielom a jej čítanie stratou času. Analýza vychádza z myšlienok Hannah Arendtovej a informácií, ktoré o jej živote a spôsobe myslenia napísala jej študentka Elisabeth Youngová-Bruhlová. Sú to totiž myšlienky a údaje, ktoré Ettingerová už desať rokov poznala, no ktoré veľmi dôsledne ignorovala.

Príbehom, ktorý spája obe knihy je život jednej známej intelektuálky. Je to však príbeh od dvoch Alžbiet, od Elisabeth Young-Bruhlovej a Elzbiety Ettingerovej, napísaný v dvoch žánroch, dvoma rôznymi pohľadmi na svet, filozofiu či vedu a s podstatne odlišnými vzťahmi k ľuďom. Dôležitým je pri porovnaní fakt, že príbeh je postavený na odlišných informáciách a určený dvom odlišným publikám. Prvá z autoriek sa pri písaní inšpirovala myšlienkovým svetom filozofky, o ktorej písala, podrobnými rozprávaniami jej priateľov, analýzou jej korešpondencie, prednášok, separátov a osobného archívu. Druhá postoj k svetu svojej „hrdinky“ dôsledne ignorovala a vrhla sa len na jednu časť jej korešpondencie. Prvá je verná kontinuite, teda generacnému prenosu poznania a múdrosti, druhá je dieťaťom doby pohrdajúcej vernosťou a následnosťou a úctou k faktom. Podobne ako bolo základným životným kompasom pre Arendtovú priateľstvo, ktoré považovala za stredobod svojho života, aj v prístupe Youngovej-Bruhlovej k životu svojej tuteurky vidieť, ako sa od nej okrem filozofie naučila aj „zvláštnemu nadaniu pre priateľstvo“. Vernosťou voči priateľom a tým, s ktorými si vytvorila pevné zväzky, infikovala aj Youngová-Bruhlová. Spolu s využitím jazyka priateľstva v biografii svojej učiteľky a priateľky necháva priestor na myslenie a možnosti inšpirácie aj čitateľovi.

Youngová-Bruhlová dbala o postup, ktorý sa Arendtová naučila u svojho učiteľa Karla Jaspersa, zatiaľ čo Ettingerová sa ako filozoficky citlivá neprejavila. Kým Young-Bruhlová volí v životopisnom rozprávaní systematický prístup, Ettingerová sa od začiatku sústreďuje na potvrdenie svojej základnej myšlienky, bez ohľadu na výpovede samotných aktérov jej romantického príbehu. V Ettingerovej verzii skutočne všetko zapadá a potvrdzuje jej základnú ideu, že Arendtová bola ešte v mladosti zhyponotizovaná a zmanipulovaná Heideggerom a spod jeho vplyvu sa nedokázala až do smrti vymaniť.

Nie vždy je mechanické porovnanie zmysluplné, no v prípade týchto dvoch kníh práve porovnanie zosilňuje významnosť a kvality jednej a neprofesionalitu kombinovanú s bezvýznamnosťou druhej.

Hannah Arendtová, foto archív K&S

Obe autorky, takmer až romanticky, na Arendtovej živote skúmajú lásku. Jedna však vytvára romantizujúci príbeh fatálnej lásky k zatvrdnutému mužovi, zatiaľ čo druhá, ovplyvnená romantizmom svojej učiteľky ukazuje konkrétne prejavy lásky Arendtovej k svetu. Spoločne vytvárajú dvojaký život jednej osoby. Dvojaký život na základe dvojakých zdrojov informácií. V ideálnom prípade to nie je problém. Ak sa vzájomne obrazy dopĺňajú, je to výhodou. V tomto prípade je to však inak.

Ettingerová sa v duchu amerických „mydlových opier“ pustila do vytvorenia filozofickej telenovely. Využila pritom základné schémy tohto žánru. Hrdinami sú známe postavy filozofie, ich intímny vzťah v mladosti, pri interpretácii ktorého môže bulvárne narábať s veľmi osobnými a teda ťažko overiteľnými skutočnosťami z ich životov. V tomto žánri dôkazy a korektný spôsob narábania s informáciami a výrokmi nie je podstatný, dôležité je napätie, nevysvetliteľnosť, tajomnosť a množstvo emócií. Hlavným zdrojom dynamiky a príťažlivosti knihy je exkluzivita faktov, ktoré sa vďaka knihe objavili prvýkrát pred verejnosťou. Ettingerová bola totiž prvá, kto sa dostal k možnosti pracovať so vzájomnou osobnou korešpondenciou Arendtovej a Heideggera. Táto exkluzivita však tiež znamenala nemožnosť kontrolovať spôsob narábania s obsahom korešpondencie. Nemenej pre čitateľov príťažlivým prvkom knihy bola práve skutočnosť, že išlo prevažne o ľubostnú a veľmi osobnú korešpondenciu dvoch ľudí. Kombinácia exkluzivity a pikantnosti intímnych vzťahov je najväčším stimulom ľudskej predstavivosti. V tejto kombinácii sa rodia senzácie, škandály, intrigy, ale nie porozumenie a pravda. Našťastie sa po zverejnení týchto listov Ettingerovej exkluzivita stratila a tým aj zmysel brať ju vážne.

Ako fikcia by to bol napínavý a pomerne dramatický príbeh, no fikcia našitá na mená skutočných ľudí hraničí s podvodom na čitateľovi. Zaradenie do kategórie „milostných románov“ je ľahko obhájiteľné. Knižka využíva základnú schému jednoznačného rozlišovania dobra a zla, kde na jednej strane stojí bezcharakterný a s nacistami kolabo-

Ako fikcia by Ettingerovej kniha bola napínavým a pomerne dramatickým príbehom, no fikcia našitá na mená skutočných ľudí hraničí s podvodom na čitateľovi.

rujúci Martin Heidegger, ktorý pre svoju zaslepenosť zradil lásku, na druhej strane osudovo zamilovaná a zvedená obeť – životom ťažko skúšané židovské dievča Hannah Arendtová, ktorá až do smrti nezradila svoju lásku z mladosti a v zaslepenosti láskou, kombinovanej s neschopnosťou vymaniť sa spod nadvlády despotického učiteľa, bola schopná ospravedliňovať ho a pomáhať mu až do svojej smrti. Samotný spôsob, akým píše o jej osobnom živote a vzťahu k Heideggerovi, je ukážkou nevery voči zásadám biografického písania. V prípade písania o Arendtovej ide o zásadnú neveru.

Je možné povedať, že viac ako o biografii Hannah Arendtovej ide o prezentáciu názorov Elzbiety Ettingerovej na Martina Heideggera. Aby ho dokázala vykresliť dostatočne démonicky, aktívne vniká do vzťahu Arendtovej a Heideggera a podsúva čitateľovi vlastné interpretácie slov svojich hrdinov tým, že z korešpondencie účelovo vytrháva krátke časti podľa toho, ako sa to momentálne hodí do schémy tragickeho príbehu nenaplnenej filozofickej lásky. Podobne ako špekuluje o druhých Ettingerová, je pri čítaní jej „love story“ možné špekulovať o jej vlastnom vzťahu k Heideggerovi a hľadať dôvody, prečo ho tak úporne demonizuje. Dá sa predpokladať, že práve jeho prístup k ľuďom je zrkadlom jej vlastného prístupu. Je možné vytvoriť hypotézu, že oboch spája absencia úsudku. Aj v spôsobe uvažovania Ettingerovej sa prejavuje to, čo vo vojne pripisovala Arendtová svojmu bývalému učiteľovi a milencovi, keď sa pokúsila vysvetliť, ako sa mohol taký veľký filozof zaplietť s nacistami. Komentovala to tak, že šlo o „akúsi morálnu a politickú hlúposť“, ktorá je absenciou súdnosti, za ktorú by sme ho ako jednotlivca mohli súdiť. Slová Arendtovej venované Heideggerovi sú vhodné aj pre Ettingerovú: „Myslenie nie je ani forma usudzovania, a ani spôsob poznávania, ale hľadanie významu za tým, čo je zjavné.“ Křčovité hľadanie čistej filozofie, podobne ako aj hľadanie čistého a stabilného základu vzťahu medzi milenecko-filozofickými súpútnikmi, je ako snaha o čisté myslenie, ktoré v svojej podstate znamená „zánik usudzovania“.

Ak bude Ettingerovej kniha analyzovaná ako fikcia, beletria o romantickú lásku, kniha má všetky črty, aké takýto

žánar vyžaduje. Kniha je preplnená experezivnými a dramatizujúcimi výrazmi a spojeniami. Aby útok na emócie čitateľa zosilnila, zvolila si Ettingerová ďalší osvedčený postup v lacnej literatúre – interpretuje myšlienky a pocity svojich postáv, a tak chráni čitateľov pred nutnosťou dávať si veci do súvislosti, vťahuje ich do vnútorného sveta svojich postáv, ktoré sa inak vo svojom živote veľmi bránili pred prienikom do súkromia a zverejňovaním osobných záležitostí. Čitateľ je vtiahnutý do hlavy a emocionálneho sveta postavy Hannah, ktorá v určitom momente vzťahu s Martinom premýšľa: „Je skutočne celostne bezúhonným mužom? Je on skutočne tým „Martinom“, ktorý jej slúbil, že ju vtiahne do svojho života? Alebo ju manipuloval?“ Podľa výkladu spisovateľky, až s odstupom času a s jasným vedomím pochopila Arendtová skutočný význam Heideggerovej vykonštruovanej argumentácie: „A potom sa cítila znevážena, zmanipulovaná, oklamaná. A predsa toto poznanie na jej postoji k Heideggerovi takmer nič nezmenilo.“ Je to obdivuhodná odvaha vstúpiť do hlavy druhému človeku, obzvlášť žene, ktorá svoju metódu uvažovania postavila na zdôrazňovaní intimity, ochrane súkromia človeka a odmietnutí introspekcie ako spôsobu objektivistického a objektívizujúceho uvažovania o svete. Arendtovej kritika introspekcie bola okrem iného politickou kritikou v mene udržania rozdielu medzi súkromnými a verejnými vecami. Introspekcia totiž môže znemožniť politické chápanie, mení rozprávanie na svedčenie, sklzáva do vyžívania sa v rozprávaní o sebe a vedie k tomu, že svoj život človek formuje s ohľadom na poslucháčov. Arendtová si aj z toho dôvodu nechávala svoj naj-súkromnejší svet len pre seba.

Pri porovnaní dvoch spôsobov písania o živote môže pri čítaní knihy Elzbiety Ettingerovej mnohým ľuďom naskočiť husia koža. Tento spôsob prístupu k životu popiera rozlišovanie verejného a súkromného sveta, keď sa súkromné na verejnosti stáva cudzím a neosobným. V tomto význame aj znásilneným. Predstava, že môže byť takýmto spôsobom znásilnený jedinečný život kohokoľvek z nás, je tým, čo zanecháva po prečítaní Ettingerovej knihy prinajmenšom znechutenie.

Miroslav Tížik

Jana Hojstřičová, Z cyklu *Large in small*, Galéria Médium, Bratislava, apríl – máj 2005

Filozof digitálnych ilúzií

Literárne práce Františka Gyárfáša sa začali objavovať už pred prvými počítačovými vírusmi. Na začiatku prinášali nasmelý, no svieži a hravý dotyk poézie a až oveľa neskôr hľadajú harmóniu, odtlačky vzdialenej filozofie, prvý počítač a virtuálny svet za počítačom.

Je to zrelý debut človeka poučeného permanentnými zmenami prebiehajúcimi v spoločnosti, niekoľkými politickými prevratmi, ekologickými katastrofami, dočasnou filozofickými formáciami a bohatou škálou umelckých odkazov; od Shakespeara po Clarka, od Truffautu po Kubricka. Už názvy jednotlivých kapitol, zhrnuté v úvode Gyárfásovej knihy, avizujú jeho schopnosť dotýkať sa týchto vnemov, pohrávať sa s nimi, prepisovať ich v duchu vlastných zámerov a zvolenej štruktúry svojej literárnej mystifikácie. Hra na pravdu. Láskyplnosť lži. Neviditeľná ruka trhu. Bohatstvo nepotrebuje pána. Krúžok zvedavej pominuteľnosti – znejú to ako agitačné heslá a zaklínanie zároveň, ako tichá dohoda s potenciálnym čitateľom: ak sa nechceš so mnou hrať, tak to radšej nečítaj. Vážne obsahy nemusia nosiť hmotné telá. Na intímny prenos stačí virtuálny svet ľudskej pamäti a niekoľko vírusov.

Kniha Františka Gyárfáša je ako trójsky kôň. Ruší naše kruhy, vstupuje do výsostných vôd čitateľovej inteligencie a vzdelania, aby zaručila beztravný prístup k jeho starostlivo pestovanému svetonázoru, aby uvoľnila voľnú migráciu provokujúcich myšlienok a mystifikujúcich analógií. Je to skôr správa o stave únie než ľahko nahodený náznak príbehu, historizujúca paralela

medzi fungovaním ľudskej pospolitosti a existenciou ťažko predstaviteľných priestorov za počítačom, plných počítačových vírusov, ktorých prvé programy napísala ľudská ruka. Keby Alica žila v tomto tisícročí, určite by sa prepadla dierou v programe na diaľnicu, po ktorej sa dôstojne preháňajú vírusy všetkých rás a veľkostí a prepisujú Bibliu.

Zdalo by sa, že autor začal svoj text písať ako beletrizované dejiny počítačových vírusov, ale logika knihy a jeho vlastná tvorivá fantázia ho odvedli k hľadaniu adekvátnejšieho, vonnegotovsky prezieravého, no pritom hravého literárneho tvaru, v ktorom hladko uplatňuje dvojité kódovanie. V jeho próze ťažko nájsť výrok, ktorého konotácie by nerozšírovali intelektuálny záber textu, ponúka metafory, ktorých originalita často nesie čosi ako poetické filozofické zovšeobecnenie („Myslieť znamená dívať sa do zrkadla.“). Všetko s jediným zámerom: dotknúť sa všetkých oblastí ľudskej spoločnosti nového tisícročia, jej usporiadania, fungovania a kultúrnych bludísk, stiahnuť tie neuchopiteľné témy za nohu na zem ako olympských bohov a dať im obyčajný ľudský rozmer.

Začiatok knihy je informačne komponovaný tak, aby bez výnimky poslúžil čitateľom všetkých kategórií a napl-

no ich uviedol do problematiky, dokonca aj takých, ktorí v živote na počítač nešli. Až vďaka stupňujúcej sa autorskej mystifikácii a antropomorfizácii počítačových vírusov sa postupne dostávame od „technicky nesmierne nudných, no filozoficky vzrušujúcich“ faktov až k „technicky zložitým, no emocionálne príliš paranoidným“ záverom. Rozprávanie o novej evolúcii vírusov je však predovšetkým hľadaním ľudskej hierarchie hodnôt, prierezom našich možností, hľadaním dobre známej „útechy z ontológie“ (Z. Fischer).

bolo spunné. Búrili sme sa nimi proti kauzalite, riešili reakciu dlho pred akciou.(...) Programy neboli našou prvou vzbudou proti fatalite osudu. Predchádzali im príbehy. Kryptické návody, ako žiť.“

Keďže prvá generácia ľudí, závislá od počítačov, sa s nimi sprvu len ťažko zžívala, a tak nefungovali bez chýb a podľa očakávania, „existencia vírusov ponúka jednoduché vysvetlenie: ľudia našli vo vírusoch ideálnych vinníkov“. Neskôr následníkov evolučného reťazca.

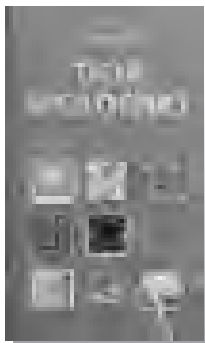
Gyárfáš ruší naše kruhy, vstupuje do výsostných vôd čitateľovej inteligencie a vzdelania, aby uvoľnil voľnú migráciu provokujúcich myšlienok a mystifikujúcich analógií.

Najmä priame odkazy na Lemmov Pánov hlas („nadbytočný kód“) vracajú do hry starú pochybnosť o priamom zmysle života na zemi a hybných silách jeho stvorenia.

Čo vlastne spustilo evolúciu počítačových vírusov? Naozaj sa za tým skrývala existenciálna úzkosť človeka zhrbene sediaceho za počítačom, strateného vo vesmíre a hľadajúceho odpovede na otázky o zmysle svojej existencie? Clarkovská osamelosť, definovaná Františkom Gyárfášom ako „pomalá, mierna a neužitková bolesť“? Ľudská Odysea bez spočinutia, na ktorú si človek najprv prilapil náplast v podobe príbehov? „Vymýšľať programy

Autor literárne obhajuje oprávnenosť svojej biologickej metafory: „Táto kniha hovorí o programoch, ktoré odmietli ostať nástrojmi. Nadobudli schopnosť konať samostatne a obohatili ju túžbou prežiť. Sú to mnohoraké, bizarné, fantastické živočichy digitálneho sveta. Nazývame ich počítačové vírusy. Avšak iba preto, že lepšie pomenovanie zatiaľ nemáme.“ Gyárfáš predkladá možný príbeh fiktívnych subjektov, pozerá sa do zrkadla ako do obrazovky počítača a pozýva pred lesklú odrazovú plochu aj ostatných. Nementoruje, díva sa. A ticho sa usmieva.

Zuzana Gindl-Tatárová

- ▲ František Gyárfáš
- ▲ **Tichí spoločníci**
- ▲ Slovart 2005
- ▲ 104 strán
- ▲ 249 Sk

Manifesty *Tractatus art-philmicus* (1978) a *Tractatus interneticus* (1998) predchádzali jeho vyhľadávané eseje, filmové recenzie a cyklus básní v knihe fotografa Antona Sládka *Prvých päťdesiat krokov* (2002). Svety poézie, filozofie a počítačov sa stali súradnicami jeho života i publikovaných textov. Ako staromilský vzdelanec používa tento trojrozmerný vesmír dodnes a prenáša ho aj do svojej ľahko postmodernej výpovede o stave nášho sveta, nazvanej *Tichí spoločníci*.

Egocentrické texty a ich občas excentrickí autori

– v úsilí nikdy na nich nezabudnúť – na konci života zaznamenával do takzvanej Knihy mŕtvych.

Do posledného dychu je tak v istom zmysle extrémnou pisateľskou skúsenosťou (či skôr skúsenosťou rozprávačskou – keďže Buñuel svoje spomienky iba rozprával, no zapisoval ich jeho francúzsky scenárista Jean-Claude Carrière), skúsenosťou, kde sa minulosť a prítomnosť stretávajú v očakávaní smrti, anticipovanej (veľmi filmovým) obrazom umierania, posledným žartom, ktorý chcel Buñuel vyvieť priateľom, i surreálnou túžbou vstať každých desať rokov z mŕtvych, kúpiť si noviny, dozvedieť sa o nových pohromách vo svete ľudí a opäť sa vrátiť do pokojného sveta smrti. Napriek humorným anekdotám a záverečnej odľahčenej predstave konca je však Buñuelova kniha spomienok predovšetkým významným osobným svedectvom o kultúrno-spoločensko-politickej situácii v Európe i Amerike (tak v USA, ako i v Mexiku, kde Buñuel prežil polovicu života), súkromnou výpoveďou o tom, čo prežil, cítil, čo mal rád a čomu sa vyhýbal, a len potom zbierkou historiek a zápisníkom dávno realizovaných i nerealizovaných námetov na filmy.

Táto kniha však vyšla v slovenskom preklade už pred takmer dvadsiatimi rokmi, a tak sa možno natíska otázka, prečo svoje písanie o nedávno publikovaných knihách začínam práve ňou. Odpoveď je jednoduchá. Životopisných textov slávnych reprezentantov umenia, kultúry i popkultúry je na knižnom trhu toľko, že výber práve tých dvoch, o ktorých chcem písať a ktoré v roku 2004 vyšli, jedna v českom vydavateľstve Academia a druhá v slovenskom Slovarte, by sa mi bez zmienky o Buñuelových pamätiach zdôvodňoval dosť ťažko. Do posledného dychu je totiž kniha, s ktorou má Můj život a mé filmy francúzskeho filmového režiséra Jeana Renoira i Géniov denník maliara Salvadora Dalího (viacero styčných bodov, hoci navzájom (a bez Buñuela) sú tieto dva texty viac-menej nesúmateľné. Prvý je totiž memoárovou knihou, epizodicky vystavaným životopisom s prísnu chronológiou sledujúcou poradie nakrútených filmov, clivo poetizujúcim, malebným a akoby trošku opatrným textom starého klasika, napísaným v roku 1974, kým Dalího denník z rokov 1952 – 63 je explóziou slov, zápisom aktuálnych udalostí a zároveň v čase doslova nekoordinovaných spomienok vyvolaných divými erupciami ega, je to hysterický text plný nápadov, opisov skutočných i vymyslených situácií a cez seba sa prelievajúcimi rovnaniami minulosti, súčasnosti i budúcnosti. A práve Buñuelova kniha, u nás dávno preložená, no v skutočnosti mladšia než obe nedávno vydané, funguje ako most ponad tieto dva až príliš rôzne texty a spája ich ako dve vzdialené pobrežia. Renoir bol rovnako ako Buñuel filmový režisér, Dalí zase ako Buñuel Španiel; Buñuel si cenil Renoirove filmy z 20. a 30. rokov a s Dalím sa zase istý čas priatelil a spolupracoval s ním na dvoch svojich filmoch. Okrem toho boli všetci viac-menej rovesníci a boli mladí v 20. rokoch minulého storočia. Všetci poznali vtedajší Paríž a boli súčasťou umeleckých prúdov a hnutí (Dalí a Buñuel surrealizmu, Renoir filmového impresionizmu, pričom aj Buñuel začínal ako asistent u impresionistického režiséra Jeana Epsteina). Všetci prežili veľkú časť svojho života v exile a všetci traja si odskúšali americký sen.

Tieto podobnosti vytvárajú spoločný dobový i umelecký kontext, pevnú platformu, na ktorej sa vzápätí – a je to len na prvý pohľad paradoxné – smieme pustiť do skúmania odlišností Renoirovho a Dalího písania. Nejde však o odlišnosti typu filmár/maliar či Španiel/Francúz, ale skôr o odlišnosti v rámci autobiografického, a teda nevyhnutne egocentrického písania: o rozdiely medzi denníkom a memoármi, či o rozdiely medzi písaním „odstredivým“ a „dostredivým“, kde autor buď vychádza zo seba, aby mohol pomenovať rôzne fenomény, opísať udalosti či ľudí, alebo sa naopak odráza od udalostí, ľudí či vecí, aby prišiel k sebe ako k hlavnej téme knihy a k najzaujímavejšiemu javu pod slnkom. Renoirova i Dalího kniha ostatne hneď v úvode upozorňujú na to, ktorým smerom je ich rozprávanie orientované. Renoir tvrdí: „Několik mých přátel chce, abych napsal svůj životopis. Příčinou jejich zvědavosti je jistě nový význam autora. Už jim nestačí vědět, že se umělec svobodně vyjádřil pomocí kamery a mikrofonu. Chtějí vědět, kdo je ten umělec. Co se mně týče, myslím si, že každá lidská bytost, nejen umělec, je z velké části produktem svého okolí. Jen naše pýcha nás vede k víře, že králem je individuum. Pravda je, že naše individualita, na kterou jsme tak pyšní, se skládá z takových částíček jako je jistý malý kamarád ze školky nebo hrdina prvního románu, který jsme četli, ba dokonce lovecký pes bratrance Evžena. Neexistujeme sami o sobě, ale skrze věci, které se podíleli na našem utváření.“ Na to mu Dalí v prólogu k svojmu denníku odpovedá: „Od čias Veľkej francúzskej revolúcie sa rozvíja kreténska tendencia považovať géniov (bez ohľadu na ich diela) za ľudské bytosti vo všetkom viac-menej podobné ostatným smrteľníkom. A to je kardinálny omyl. Tento zvrátený názor neplatí pre mňa ako umelca dnešnej doby, ktorý dostal do vienka nevšedný talent a nespútaného ducha (...). Táto jedinečná kniha je rukolapným dôkazom, že každodenný život génia, jeho psychika, krv kolujúca v žilách, tráviaci systém a kadejaké neduhy sa výrazne odlišujú od jednotlivého životného štýlu celého zvyšku ľudstva (...).“

Definovať Dalího ako dostredivého egocentrika a Renoira zase ako egocentrika odstredivého iba na základe týchto fragmentov textu – hoci sú z hľadiska definície charakteru oboch kníh veľmi typické – by však bolo nepatričné (a to aj v prípade, že by to bola pravda). Oveľa adekvátnejšie je povedať,

Buñuelova kniha, u nás dávno preložená, no v skutočnosti mladšia než obe nedávno vydané, funguje ako most ponad tieto dva až príliš rôzne texty a spája ich ako dve vzdialené pobrežia.

že dostredivosti napomáha skôr samo denníkové písanie. A to už len tým, že vonkajší svet pôsobí na pisateľa, zaznamenávajúceho (vzťahovačne a dostredivo) svoje postrehy bez toho časového odstupu, ktorý je typický pre memoáre, kde sa pisateľ môže naopak upozadiť v prospech udalostí, javov či ľudí, ktorých ďalší osud už pozná. Práve vďaka tomuto princípu odstredivého môže Renoir zo svojho života povýberať len relevantné okamihy, ktoré (spolu)vytvárali jeho identitu, dodatočne medzi nimi ustanoví kauzálny vzťah a načrtnúť pomerne homogénny príbeh „malého Jeana“ (a pritom so zrelým

odstupom, i keď veľmi letmo pomenovať svoje rodinné zázemie, vplyv otca Augusta a implantovať už do svojho detstva a mladosti rodiacu sa vášeň pre film), Jeana dospelého, nadšeného filmára, ktorý so svojou manželkou objavuje triky a technické vymoženosti (a dodatočne interpretuje a teoretizuje svoje filmárske pokusy), ďalej neúspechom znechuteného režiséra, režiséra pracujúceho na objednávku a napokon

Z autobiografických kníh režisérov a maliarov sa zvyčajne podstata ich umenia vytiahnuť ani pochopiť nedá. Sú však jeho doplnkom, poučným, zábavným i dojemným.

režiséra slávneho, starnúceho, no stále neúnavne pracujúceho. Pri svojej ceste do minulosti je Renoir zakaždým konfrontovaný s budúcnosťou jednotlivých udalostí: aký osud mal ten či onen priateľ alebo spolupracovník, ako on sám vnímal herca začiatkom 30. rokov a ako ho vnímal neskôr, či ako sa postupom času vyvinul jeho vzťah k obrazovej a k príbehovej zložke filmu. Výber relevantných okamihov ho dokonca v istej chvíli donúti povedať, koľko zbytočných krokov a nezmyselných opatrení v živote urobil. Tento spätný, filmu podriadený pohľad je v istom zmysle teleologickým pohľadom na seba ako (už v detstve budúceho) režiséra, a vo svojej podstate sa veľmi podobá spôsobu, akým klasickí filmoví historici vnímali filmové umenie: raný film so svojimi atrakciami a absenciou príbehu rozprávaného obrazmi bol pre nich dieťaťom, čo ešte musí dorásť, aby sa stalo plnohodnotným a dostalo umeleckému ideálu, ktorým bol klasický naratívny film. Na druhej strane je však teleologický rozmer Renoirovho príbehu čias

točne potláčaný odbočkami od hlavnej filmárskej línie a autorovým rozprávaním drobných príhod či príbehov ľudí, ktorých počas svojho života postretával – príbehov všedných, humorných i tragických, no vždy pevne zviazaných s jeho prácou. Tento súkromno-pracovný rozmer jeho života je natoľko výrazný, že dokonca i udalosti prvej a druhej vojny sú nám sprístupnené len cez každodennosť režiséra. Renoir sa zásadne vyhýba zovšeobecneniam, výkladom ideí a teórií, ponaučeniam i káziar. Na rozdiel od Buñuela politikum akoby nebolo súčasťou jeho života; na rozdiel od Dalího zase nepočítal nijakú po-

trebu upozorňovať na výlučnosť svojich výlučkov. Filmársky svet je v jeho podaní zbavený páťosu a pozlátky, súkromný svet zase akejkoľvek dimenzie bulváru. Renoir je pokojným a nenápadným stredom svojho rozprávania, napriek tomu, že jeho filmy – či už máme na mysli Veľkú ilúziu (1937), Človeka beštii (1938) alebo Pravidlá hry (1939) – patria k najvýznamnejším snímkam prvej polovice 20. storočia.

Naproti tomu Dalí nešetří ódami na samého seba, svoju prácu i lásku ku Gale, na „dalíovské myšlienky“ i slávnu paranoidno-kritickú metódu, hýri nápadmi a chrlí zo seba automaticky napísané vety a vzápätí sa nadchýňa ich genialitou. Každá situácia, predmet či živý tvor mu slúži ako zámienka na sebaaprezentáciu: či už sú to mušky, návšteva notára kúpanie v mori, Galina tvár, jeho vlastné fúzy alebo číslo osem. S rovnakým (textovým) sebaavedomím komentuje vlastné telo i teórie vesmíru. Pomedzi sny, symboly, delirantné interpretácie vonkajšieho sveta i svojho vnútra, pomedzi vízie Lenina a Hitlera (ako falošný znak politiky) však z času na čas presiakne informácia, ktorej konečne radi veríme: maluje nanebevstúpenie Panny s Galinou tvárou (1952) a Krista na hyperkubickom kríži (1954), pri príležitosti Sviatku všetkých svätých spomína na smrť svojich priateľov i na skon surrealizmu. Občas si povzdychne: „Maliar, nezabúdaj, že nie si rečník! Tak teda maľuj a čuší!“ A potom sa s novou vervou pustí do blúznenia, tárania, opisovania seba samého, Galy (a skrze nej seba samého) i do komentovania iných maliarov (a prostredníctvom nich opäť seba samého). Ako vraví Buñuel – tára, no nie je schopný klamať. Každý výmysel ho totiž „oslepuje tak prudko, ako tá najoslávnejšia pravda“.

Možno som sa v tomto texte až príliš zapodievala vybranými typmi autobiografického písania a príliš málo sa venovala hoci ich prepojeniu s filmami či maľbami ich autorov. No z autobiografických kníh režisérov a maliarov sa zvyčajne podstata ich umenia vytiahnuť ani pochopiť nedá. Sú však jeho doplnkom, poučným, zábavným i dojemným. Spôsob písania ani autorský zámer teda nie je pohľadom do zákulisia tvorby, ale skôr grimasou, ktorú na seba títo autori nevdojak urobia, keď sa na seba pozrú do zrkadla.

Mária Ferenčuhová

- ▲ Salvador Dalí
- ▲ Géniov denník
- ▲ Preklad Vladimíra Komarovská
- ▲ Slovart 2004
- ▲ 304 strán
- ▲ 299 Sk

- ▲ Jean Renoir
- ▲ Můj život a mé filmy
- ▲ Preklad Tereza Horváthová
- ▲ Academia 2004
- ▲ 277 strán
- ▲ 279 Sk

- ▲ Luis Buñuel
- ▲ Do posledného dychu
- ▲ Preklad Lubica Vychovalová
- ▲ Slovenský spisovateľ 1986
- ▲ 486 strán

Autobiografické texty umelcov nás priťahujú z rôznych dôvodov a je pritom vopred jasné, že inak ich bude čítať obdivovateľ pisateľa, inak historik (umenia či doby) a inak kritik. Koniec koncov, aj zámery autorov bývajú rôznorodé. Jedni sa usilujú o textovú mizanscénu svojho ega, iní o konceptualizáciu či analýzu vlastných diel, iní zase hodlajú zverejniť svoje svedectvo o dobe, v ktorej prežili najaktívnejšiu časť života. Alebo inak: jedni celkom prirodzene pociťujú nutkanie reflektovať svoje prežívanie i prácu prostredníctvom písania, iných nakriatli na písanie o sebe priatelja alebo ich povzbudila lákavá zmluva s vydavateľom. Ďalší zase písaním o vlastnom živote zachraňujú zvyšky svojej pamäti – tak ako Luis Buñuel, ktorý vo svojich spomienkach Do posledného dychu urobil z rozpomínania a zabúdania hlavný motív knihy i jej naratívny oblúk. Strach zo zabúdania ho prinútil rekonštruovať minulé udalosti a konzervovať ich písaním, čím sa zároveň tohto strachu zbavoval, aby mohol napokon bez škrupúl otvoriť dokonca aj tému smrti, svojej vlastnej i svojich priateľov, ktorých mená si

Salvador Dalí, Luis Buñuel, 1924

myslím si že...
Daniel Pastirčák

Peter Repka:
Relikvie anjelov
(XIII. cyklus
ŽE-LEZ-NÍC)
Eleonóra Krčmé-
ryová: Poznámky
k prozaickej (de)-
generácii
Dana Zavadová:
Heuréka, nuda!

konfrontácie / Pavel Hruz: Okultizmus
Ján Litvák: O samovoľnom pohybe kosca
Miriám Suchánková: Okultizmus dru-
hýkrát
Jaroslav Kušník: Mediálny „text“ v lite-
ratúre
Diana Kacarová: Nádych

voľným okom
Juraj Mojžiš: O dvoch kruhoch Mariána
Čunderlíka

dokumenty
Adresát Marián Čunderlík (Listy Oskára
Čepana a Mariána Čunderlíka)

tmavá komora
Július Vanovič: EPILÓG STARÉHO MARTI-
NA alebo „Pamäti z mladších rokov života“
(III. časť)

pan(o)ptikum Vladislava Gálisa

recenzie
Miriám Suchánková: Správa o súčasnom
stave spoločnosti (Peter Krištúfek: Voľným
okom)

Andy Turan: Pohyb po povrchu pluvanca
(Denisa Fulmeková, Peter Macsovszky:
Klebetromán)

Adela Gabriková: Peter Benický a iní (Slo-
venský literárny barok)
Miroslava Petrovská: K slovenskému pre-
kladu Márquezových spomienok (Gabriel
Garcia Márquez: Román môjho života)

z diára Ivana Kadlecíka

úklady jazyka alebo slovgličtina
Pavel BRANKO: Úklady poštiny, ruštiny,
češtiny – a iných ...in

cooltura
Márius Kocsay: Nepotrební

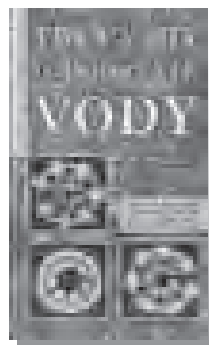
attachment
Peter ZAJAC: Paralelné kontemplácie
Zdeňka Mathausera

Voda a Zem

Keď chceme niekoho vystrašiť a naznačiť mu neblahú perspektívu, zvykneme hovoriť, že mu dáme len chlieb a vodu. Žiť o chlebe a vode sa považuje za trest. Pri povrchnom pohľade by sme mohli súhlasiť. Ak sa však zamyslíme trochu hlbšie, zakrúti sa nám hlava nad hĺbkou, ktorú tieto dve poživatiny obsahujú. Považujeme ich za bežné, najmenej cenené, bez zaváhania nimi plytváme. Existuje však ešte niečo iné na svete, čo by človek užíval tak často a nikdy sa tým nepresýtil? Okrem vzduchu, asi nie.

Josef Váchal (1884 – 1969), ilustrácia z knihy Hora proroků, 1912

- ▲ T. Schwenk, W. Schwenk, M. Jacobi
- ▲ **Tri úvahy o podstate vody**
- ▲ Preklad Yveta Kožíšková
- ▲ Fabula 2005
- ▲ 70 strán
- ▲ 159 Sk

V útlej knižke nazvanej Tri úvahy o podstate vody sa traja autori pokúšajú poodhaliť tajomstvá, ktoré voda v sebe skrýva. Zatiaľ čo chlieb predstavuje dôležitú súčasť života človeka, voda má svoj význam takmer nekonečný. Veď koľko strán a koľko kníh sa už o vode napísalo. Voda ako anorganická látka, voda ako zdroj energie, voda ako zdroj života, voda ako surovina, voda ako ničiteľka... Môžeme však povedať, že už o nej vieme všetko? Vieme veľa, ale určite nie všetko. Voda dostáva množstvo prívlastkov, ale akokoľvek vhodný prívlastok nájdeme, nikdy nevystihneme komplexnosť jej úlohy v prírode. Autor prvej úvahy o podstate vody Theodor Schwenk ju nazval „krvou prírody“. Dá sa s ním súhlasiť, zároveň však musíme zdôrazniť, že voda je pre prírodu viac. Voda je tvorcom aj ničiteľom.

Keďže voda je najvýznamnejšou zložkou každého živého organizmu, denne ju pijeme, umývame sa ňou alebo ňou polievame polia, aby sme mohli jesť, môže to v nás vytvárať dojem, že je dôležitá hlavne z pohľadu existencie života a organických látok. Voda je však určujúcim fenoménom aj

neživej prírody. Neexistuje prakticky nijaká látka v zemskej kôre, ktorá by neobsahovala vodu. Forma vody, jej množstvo, určuje vlastnosti hornín, a to nielen hornín vznikajúcich vo vodnom prostredí, ale aj hornín magmatických, vznikajúcich z roztavenej magmy v zemskej kôre alebo prichádzajúcich na povrch prostredníctvom vulkánov. Je to až neuveriteľné, ale ani žeravá láva tečúca po svahoch vulkánu nie je bez vody.

Silu vody a jej vplyv na tvar zemského povrchu si najlepšie uvedomíme pri povodniach – vtedy, keď sa príjemná riečka alebo malý potok, pri ktorom sme zvykli sedieť a oddychovať, zmení za pár hodín alebo minút na dravý živel, ktorému prakticky nič neodolá. Tam, kde bola asfaltka, je jarok, tam kde boli domy, sú len zrúcaniny. A tak to bolo aj v histórii Zeme. Voda za krátku chvíľu zmenila reliéf, a keď prival ustal, všetko vyzeralo inak. Pred pár mesiacmi celý svet šokovali prívalové vlny tsunami, ktoré sa vytvorili po zemetrasení v oblasti Indonézie. Všetci sme prakticky v priamom prenose televíznych kamier sledovali ničivú silu oceánu a jeho globálnu silu, ktorá zmietla ostrovy, zmenila tvar a ráz pobrežia a za pár hodín preletela tisíce kilometrov. Takých udalostí bolo v histórii Zeme množstvo a celkom iste ešte aj bude.

Klimatické zmeny – ich predpovedanie a vysvetľovanie – sú dnes mimoriadne populárne. To, že voda nám ešte kopu svojich tajomstiev neodhalila a že len zodpovednou vedeckou prácou môžeme postupne poskladať mozaiku zákonitostí klimatických zmien Zeme, mnohých veľmi netrápi.

Voda významne ovplyvňuje zemský povrch nielen vo svojej kvapalnej forme, ale aj v tuhom skupenstve, keď vo forme ľadu pokrýva polárne oblasti a z času na čas sa vyberie smerom bližšie k rovníku a spôsobí radikálnu klima-

tickú zmenu. Opäť jedno z tajomstiev úzko spätých s vodou. Stále ešte nevieme, čo časté klimatické zmeny v dejinách Zeme spôsobovalo, prečo tam, kde boli trópy, je teraz chladno, a naopak. Prečo sa v niektorých obdobiach, z hľadiska geologickej časomiere nie tak dávnych, Zem pokrývala hrubou vrstvou ľadu. Klimatické zmeny, ich predpovedanie a vysvetľovanie, sú dnes mimoriadne populárne. Prakticky denne sa o nich môžeme dočítať v novinách a časopisoch. V nich „odborníci“ vysvetľujú, ako to funguje a čo sa stane o desať, dvadsať, sto rokov. To, že stále množstvo informácií chýba, že voda nám ešte veľa svojich tajomstiev neodhalila a že len zodpovednou vedeckou prácou môžeme postupne poskladať mozaiku zákonitostí klimatických zmien Zeme, mnohých veľmi netrápi.

Zázračnosť vody a veľkosť jej sily sa však neprejavuje len v náhlych udalostiach, ktoré vedú k dramatickým zmenám v priebehu pár sekúnd alebo minút. Voda vykonáva milióny rokov pomalú, ale zato obrovskú prácu pri premenení minerálnych foriem hmoty. Najhmataiteľnejším prejavom pomalého, ale fenomenálneho účinku vody sú jaskyne. So zatatým dychom zostávajúce stáť pred krásnou výzdobou, ktorá v najrozsiahlejších pastelových farbách kráši obrovské priestory pod

nu, každú minútu prebiehajú všade na zemskom povrchu tzv. hydrolytické reakcie, v ktorých je hlavným aktérom voda. Rozpúšťa, prenáša, vytvára – nové minerály, nové horniny. Tak vznikla pôda a prakticky všetky sedimenty – horniny, ktoré vo veľkej väčšine pokrývajú zemský povrch. Bez vody a jej dlhodobého pôsobiacej sily by sme nemali porcelán, keramiku, farby, zubné pasty, kozmetiku, ale ani tehly, ktorých hlavnou súčasťou sú vodnaté silikáty, v ktorých je voda stavebnou zložkou.

Málokto si uvedomuje, že väčšina ložísk minerálnych zdrojov, ktoré ľudská spoločnosť stále nevyhnutne potrebuje pre svoju existenciu, je úzko spätá s vodou. V prvom rade sú to ložiská vznikajúce vo vode. Postupným ukladaním látok prinosených riekami do morí a oceánov vznikajú kilometre hrubé usadeniny, z ktorých mnohé priamo využívame v každodennom živote. Okrem toho sa niektoré postupne ohrievajú teplom zemského vnútra a voda, ktorá je ich nerozlučnou súčasťou, sa začína čoraz viac aktivizovať. Postupne sa stáva hlavným motorom migrácie látok v týchto horninách. Jej vďačíme napríklad aj za ložiská ropy, ktorá sa v posledných desaťročiach stala kľúčovou surovinou našej spoločnosti. Horúce vodné roztoky a para rozpúšťajú rozptýlené chemické prvky v horninovom prostredí, transportujú ich a za vhodných podmienok premieňajú na minerály tvoriace ložiská, ktoré hľadáme a získavame od dávnej minulosti, od počiatkov ľudstva. Keby nebolo vody a jej neúnavnej činnosti, prvky by zostali rozptýlené v takých nízkych koncentráciách, že by sme ich nikdy nemohli získať.

Úloha vody vo vzťahu k Zemi a k životu je asi nevyčerpateľná téma. Opäť raz sa potvrdzuje, že jednoduché je často zložité. Tri atómy, dvoch bežných prvkov – dva vodíky a jeden kyslík, domyselne spojené, tvoria základ života a procesov na Zemi, tvoria zdroj, nástroj, prostriedok, východisko aj koniec.

Vladimír Šucha

Bezplatný katalóg Knižného klubu, ako aj staršie čísla časopisu **Knihy & spoločnosť** si môžete objednať:

☎ **Knižný klub Legenda**
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úfany

☎ 031 / 784 53 15

☎ 031 / 784 53 14

@ mail@kniznyklub.com

Priblíženie dejín literatúry

Za posledných pätnásť rokov vzniklo mnoho prác, ktoré menia starší „učebnicový“ pohľad na dejiny slovenskej literatúry konca 19. a prvej polovice 20. storočia. Napriek tomu pri písaní o nich ostáva mnoho problémov – periodizácia obdobia, charakteristika umeleckých smerov a priradenie autorov k nim či presné vymedzenie pojmov.

dvoma vojnami zasa komplikuje skutočnosť, že tu paralelne existovalo množstvo umeleckých smerov a prúdov. Len o máloktoľom autorovi môžeme povedať, že bol „čistým“ expresionistom, poetistom či dadaistom. V literárnohistorickom výskume literatúry rokov 1870 až 1945 donedávna boli alebo i sú biele miesta – poézia katolíckej moderny, podrobné preskúmanie tvorby menej známych autorov z dvadsiatych rokov či novšie prehodnotenie realizmu. To sú len niektoré dôvody, prečo v súčasnosti ešte stále chýbajú kvalitné veľké dejiny literatúry tohto obdobia, syntetizujúce najnovšie odborné poznatky. Zatiaľ im predchádzajú početné literárnohistorické monografie a štúdiá. Bežní záujemcovia o slovenskú literatúru, ale aj študenti a učelia tohto predmetu však skôr siahnu po stručnejšom prehľade literárnych dejín, akým je i Panoráma slovenskej literatúry.

Druhá časť tohto projektu od kolektívu autorov L. Čúzy, J. Gbúr, D. Kršáková, M. Mikulová, D. Roberts, J. Zambor mapuje dejiny slovenskej literatúry rokov 1870 – 1945. Toto obdobie sa tu „klasicky“ člení na realizmus (zakladajúca generácia realizmu, generácia neskorého realizmu a nástup modernistických tendencií) (J. Gbúr, M. Mikulová, D. Kršáková), slovenskú modernu (D. Kršáková, J. Zambor) a literatúru medzivojnového obdobia (D. Roberts, L. Čúzy, J. Zambor, M. Mikulová). Spoločensko-kultúrna charakteristika jednotlivých etáp, ich medzníky, prehľad literárneho života vrátane literárnych období

sú doplnené vysvetlením pojmov ako secesia, impresionizmus, dekadencia, naturalizmus a pod. a poukázaním na ich špecifiká v kontexte slovenskej literatúry. Práca tak nie je len informatívno-encyklopedickým prehľadom jednej etapy dejín literatúry, ale má i analytický záber (ak by však mala byť učebným materiálom, na niektorých miestach by bola potrebná väčšia miera explicitnosti – napr. vysvetlenie orientácie slovenských romantikov na hegelovstvo v podkapitole o J. Vlčkovi). Jej jadrom sú zaujímavé portréty spisovateľov, niekedy tiež korigujúce ich kanonizovaný obraz.

Kapitoly o moderne a medzivojnovovej literatúre sú pripomienkou, že slovenská literatúra od konca 19. storočia do polovice 20. storočia je originálnym príspevkom k európskej literárnej moderne.

Napríklad M. Mikulová predstavuje Timravu, Tajovského, Jesenského, v učebniciach literatúry často radených k realizmu, ako autorov, v ktorých diele sa už stretávame s modernistickými tendenciami.

V kontexte poprevratovej tvorby priniesli nové témy a výrazne inovovali štýl prózy mladí spisovatelia G. Vámoš, I. Horváth, J. Hrušovský, T. J. Gašpar. Iný variant modernej novely predstavovali na prvý pohľad tradičnejšie dedinské prózy M. Urbana či J. C. Hronského i vďaka využitiu lyriky pri psychologicko-charakterizácii postáv. Predznamenali

nali neskoršiu tvorbu naturalistov, ktorá je vyvrcholením slovenskej modernej prózy prvej polovice minulého storočia. Kapitoly o modernej a medzivojnovovej literatúre sú pripomienkou, že slovenská literatúra od konca 19. storočia do polovice 20. storočia je originálnym príspevkom k európskej literárnej moderne.

Autori o vývine slovenskej literatúry 19. a 20. storočia konštatujú, že v poprevratovej tvorbe sa upúšťa od národnobuditeľskej funkcie literatúry, ktorá predtým pretrvávala a zdôrazňuje sa jej estetická funkcia. Tu možno dodať, že pre medzivojnovovú tvorbu bola charakteristická iná diskusia o poslaní umenia – v nej sa na jednej strane argumentovalo za estetizmus tvorby, na strane druhej za umenie pre život. Umelecko-literárne programy avantgardistov v dvadsiatych rokoch boli neraz i negáciou čistého estetizmu, elitarizmu symbolistov, exkluzívnosti modernistickej tvorby určenej pre úzky okruh či-

tateľov. I v tomto období mala teda literatúra aj iné funkcie (jedným príkladom môže byť sociálna angažovanosť v poézii davistov, iným próza G. Vámoša, pre ktorého tvorba znamenala možnosť sprostredkovať filozofické názory, ako sa uvádza i v jeho portréte v Panoráme). Pochopenie poetiky autorov, jej zmien, ich začlenenie do dejín si vyžaduje nielen interpretáciu diel, ale i znalosť literárnohistorického materiálu, porozumenie autorskému zámeru.

Adela Žilková

- ▲ Ladislav Čúzy a kol.
- ▲ Panoráma slovenskej literatúry II.
- ▲ SPN 2005
- ▲ 176 strán
- ▲ 289 Sk

Ide napríklad o vymedzenie slovenskej literárnej moderny (označuje literatúru prelomu storočí, inokedy aj časť medzivojnovovej tvorby), keďže modernisti netvorili skupinu, hnutie či generačné zoskupenie. Členenie literatúry medzi

- ▲ Václav Fiala
- ▲ Vídeň – literární toulky dunajskou metropolí
- ▲ ASPI Publishing 2004
- ▲ 508 strán
- ▲ 629 Sk

Tak ako sa mení povaha turistiky, menia sa aj turistické sprievodcovia. Vráťane tých knižných. Pribúda v nich efektívnych obrázkov, náčrtkov, dokonalých reprodukcii na kriedovom papieri, položiek v zozname obľúbených suvenírov. A ubúda textu. To všetko ako odpoveď na potreby masového turistu. Ale sú aj iní. Medzi jeden z plánovaných projektov Charlesa Citrina, hlavného hrdinu románu Saula Bellowa Humboldtov dar, patrí napísanie „kultúrnych baedekrov Európy“. Mal kultúrnychtivým Američanom zaľadnúť mestá súčasnými umelcami s ich obľúbenými reštauráciami, kaviarňami či inými miestami, kde by ich, azda, mohli obdivovatelia stretnúť. Saul Bellow nedávno zomrel a ani jeden jeho hrdina už tento projekt nenaplní. Našincovi zato ponúka podobného sprievodcu Václav Fiala. Podobného v tom zmysle, že sa sústreďuje na pamiatky nie hmotnej, no duchovnej kultúry. A odlišného tým, že nepredstavuje súčasnú umeleckú Viedeň (literárne potulky v podtitule sú trochu zavádzajúce – v zábere je celá kultúra), ale prechádzkami mestom pripomína osobnosti, ktoré tu pôsobili. A veru je o kom/čom písať. Ulica za ulicou (cintorín nevynímajúc) sú doslova nabití tvorcami, z ktorých len malá časť sa na nich mohla zaživa stretnúť. Máloktoľoré mesto vydá na takého hrubého sprievodcu. A to sa českým umelcom, ktorí svojho času nutne museli prísť do kontaktu s hlavným mestom monarchie, ušlo skromné miesto v appendixe.

- ▲ Gergard Wehr
- ▲ Posvátná svatba
- ▲ Preklad Mária Schwinglerová
- ▲ Fabula 2005
- ▲ 224 strán
- ▲ 319 Sk

„Symbol posvátné svatby predstavuje šifru, hieroglyf, ktorý ke svému rozlušteniu potrebuje individuálny kľúč, ačkoli se tak dotykame veľmi špeciálneho, ťekli bychom, téměř odlehleho tématu dějin náboženství a filozofie,“ píše v úvode k svojej knihe Gerhard Wehr. V čase, keď svadba často nadobúda len rozmer administratívno-technického úkonu (mimo chodom oveľa jednoduchšieho než úkon opačný – rozvod), čítať o duchovných rozmeroch, ktoré nadobúdala v rôznych dobách a kultúrach, je prinajmenšom znepokojivé. Čo to všetko hovorí o nás, o našej spoločnosti, kde sa diskutuje skôr o predmanželských zmluvách, rozvodoch dohodou či o manželstvách homosexuálnych párov než o duchovnom rozmere spoluzitia muža a ženy v čase, keď toto stráca svoj ekonomický či reprodukčný význam. Mystérium svadby, ostatne tak ako veľa iných mystérií, ktoré prežívali naši predkovia, asi bolo niečím nahradené. Zodpovedá to zrejme prirodzeným ľudským potrebám. Ale keď si začneme uvedomovať, čím všetkým, ťažko sa ubráňime túžbe aspoň na chvíľu ono mystérium posvätné svadby zacítiť. A to i vtedy, keď nás Wehr svojimi argumentmi (a štýlom) nepresvedča.

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť

Objednávam si:

..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)

Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:

• Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu:
L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4
(Monika Herbergerová)
834 14 Bratislava 34

• Preplatením vystavenej faktúry:
IČO/DIČ:

Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:

Telefón: Dátum: Podpis:

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk

ARCH
4/2005
Časopis o architektúre a inej kultúre

Téma:
Moderná architektúra: problematické kultúrne dedičstvo?

KALENDÁRIUM
Súťaže
Výstavy

REKONŠTRUKCIA A PAMIATKOVÁ OBNOVA VILY, BRATISLAVA
Katrína Betková:
Obnova modernej architektúry

REKONŠTRUKCIA VILY PERHAVC PRE SVIZ, LUBLJANA
Andrej Hrausky: Rozvíjanie moderného konceptu

TRANSFORMÁCIA PIVOVARU ADAMBRÄU V INNSBRUCKU
Gabriele Kaiser: Komplexný pasport – priestor na čokoľvek?

PRESTAVBA OBCHODNÉHO DOMU BAŤA NA MÓDNY DOM ALIZÉ, BRATISLAVA
Katarína Fajglóvá – Haberlandová: Baťa alias Alizé

ADMINISTRATÍVNA BUDOVA, UL. DR. V. KLEMENTISA, BRATISLAVA
Katarína Andrášiová:
Administratívna budova priateľská k ľuďom

PROJEKTY
Prestavba Penziónu Terasa, Nitra
Rekonštrukcia Central Passage, Bratislava
Rekonštrukcia budovy jedálne a spoločenského centra SAV, Bratislava

DISKUSIA
Ešte na tému Baťa
Iluminácia ako schopnosť empatie a senzibility tvorcov a zadávateľov
Je moderná architektúra problematickým kultúrnym dedičstvom?

FORUM
Architektúra
Idey v nákresoch
Miesova cena 2005

RECENZIE
Neutelings/Riedijk v procese navrhovania
Česká architektúra 2003 - 2004

INÁ KULTÚRA

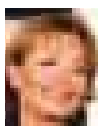

4/2005

JEDINÁ OTÁZKA Martinovi Vladovi
Balla: Balkón (ilustrácie Fero Jablonovský)
Zuzana Kricková: mmm, prší, xxx (Mojeslzy)
Kryštof Varga: Tequila (preložila Nada Vrtelová Prečinská)
EXCERPTÁ (Slávo Drútk)
Daniel Ryba: Spomienky na Frederica
Dario Fo: Vraždenie neviniatok (preložil Pavol Štubňa)
Peter Krišťufek: É pericoloso sporgersi
Miroslav Malíš: Rak
AUTOPORTRÉT RAK-a (Ludovít Petraško)
RECENZIE
Milan Kendra: Protiklady ako základ jedného úmyslu (A. Moravia: Nuda)
Dana Kršáková: Nepresvedčivá hra na experiment (P. Weiss: Pomsta)
Vladislav Doktor: Bezvýchovná poézia (J. Pácalová: Citová výchova)
Pavol Rankov: Poviedky v znamení zmyslov (I. Calvino: Slnko v znamení jaguára)
Eubica Somolayová: Románik (P. Bílý: Děmon svätosti)

KRONIKA
Poviedka TIPOS 2005
Cena Dominika Tatarku za rok 2004 (jr)
Literatúra ako kultúra rozumu a kultúra srdca (Stanislav Rakús)
KOREŠPONDENCIA
RAK → Autori
RAK → Čitatelia
NOTÍCIE
Stanislav Háber: Záhady duševnej záhrady (J. Rožňová)
Konrad Lorenz: Zhovára sa s dobytkom, vtákmi a rybami (S. D.)

Autori čísla

Lýdia Eckhardt
módna návrhárka, vyštudovaná právnička, svoj prvý módný salón otvorila v roku 1991

Mária Ferenčuhová

filmová teoretička, prednáša dejiny svetového filmu na Filmovej a televíznej fakulte VŠMU v Bratislave a venuje sa vzťahu dokumentárneho filmu k histórii, prekladá z francúzštiny (Paul Virilio: Stroj videnia; Amélie Nothomb: Metafyzika trubíc), vydala knihu Skryté tituly

Dezider Kamhal

kedysi skončil dvojodborové štúdium filozofia – fyzika, neskôr na fyziku nezanevrel, ale jednoducho zabudol, prednáša a vedie semináre z filozofie jazyka a teórie rečových aktov v Centre kognitívnych vied na Katedre aplikovanej informatiky FMFI UK v Bratislave

Jiří Kabele

je sociológ, prednáša na Fakulte sociálnych vied Karlovej univerzity, zaoberá sa problematikou rizík spojených s rozvojom spoločnosti a sociálnymi nákladmi transformácie

Gabriela Kiliánová

etnologička, venuje sa výskumu rituálov smrti, vplyvom globalizačných a transformačných procesov na každodennú kultúru obyvateľov Slovenska a kultúrnej histórii strednej Európy

David Kostlán

sociológ, pracuje v Sociologickom ústave SAV v Bratislave, venuje sa problematike migrácie a integrácie cudzincov do spoločnosti, na túto tému v súčasnosti píše dizertačnú prácu na FSS MU v Brne

Zuzana Kusá

sociologička, spoluautorka knihy Politická zmena v spoločenskej rozprave, pracuje v Sociologickom ústave SAV, kde sa v súčasnosti zaoberá skúmaním mediálneho diskurzu o expertoch, chudobe a poľnohospodárskych zvieratách

Marek Mocker

vyštudoval sociológiu na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity, v rámci doktorandského štúdia na FiF UK sa zaoberá vzťahom náboženstva a politiky, pracuje ako vysokoškolský pedagóg

Gabriel Pirický

arabista, turkológ a historik islamu, autor knihy Islám v Turecku: Fethullah Gülen a Nurcuovia (2004), v rámci edície Stručná historie států knihy Turecko (v tlačí), spolu s Martinom Slobodníkom vydal zborník Fascinácia (ne-) poznanie: kultúrne stretý Západu a Východu (2003)

Sylvia Porubánová

sociologička bratislavského Strediska pre štúdium práce a rodiny, zaoberá sa problematikou rovnakých príležitostí mužov a žien, ľudskoprávnymi a rodovými aspektmi antidiskriminácie

Imrich Sklenka

prednáša filozofiu na Prírodovedeckej fakulte UK, šéfredaktor časopisu Listy, ktorý sa usiluje o dialóg medzi teológiou, filozofiou a politikou, prekladateľskou činnosťou otvára cestu najmä k tým nemeckým autorom, ktorí sa pohybujú na rozhraní medzi teológiou a filozofiou

Vladimír Šucha

prírodovedec, učiteľ, diplomat, úradník, venuje sa prírodným silikátom, vplyvu banskej činnosti na životné prostredie a európskej vzdelávacej a vedecko-technickej politike, učí na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského

Zuzana Gindl-Tatárová

dramaturgička, televízna a rozhlasová autorka, prednášala na Novinárskej fakulte UK, Univerzite T. Bati v Zlíne, FTF VŠMU, v SFÚ jej vyšla kniha Holly-woodoo (filmové ilúzie podľa zaručených receptov)

Miroslav Tížik

sociológ, na FiF UK učí súčasné sociologické teórie a sociológiu novej religiozity, na VŠVU vedie kurz sociológia umenia, zaoberá sa aj kvalitatívnou a biografickou sociológiou

Ján Vasičák

architekt, pôsobí a žije v Bratislave, pochádza zo Spišskej Starej Vsi, tretieho najmenšieho mesta na území Slovenska, pestuje kuchynské hranie na akordeóne

Adela Žilková

pracuje v Ústave slovenskej literatúry SAV, kde sa venuje slovenskej medzivojnovej próze

Celoživotní sprievodcovia

Patrím do generácie, ktorá prirodzene, bez donucovacích prostriedkov čítala – čítala veľa, aj keď nie všetko podľa vlastného výberu. Napriek tomu som veľmi rada, že niektoré tituly v rámci povinného čítania, po ktorých by som určite nesiahla, mám prelúskané. Asi prvé knižičky, na ktoré si spomínam a ktoré som čítala sama bez rodičovskej pomoci, boli Jano, Čenkovej deti – knihy, ktoré ma pozitívne zasiahli. Ešte aj dnes, keď sa k nim vraciam, som zasiahnutá pocitom nespravodlivosti z danej doby.

Potom prišlo obdobie dievčenských románov Jana Eyrová, Anna zo zeleného domu. Aby komunikácie s chlapcami boli adekvátne, čítali sme verneovky, a samozrejme winetuovky. Asi najkrajšia knižka z tohto obdobia, ku ktorej sa aj teraz rada vraciam, sú Grécke báje.

V rámci povinného čítania sme prelúskali ťažkého Dostojevského, Gogola, mnohých iných ruských a slovenských autorov, Hemingwaya, no cez prázdniny som vychutnávala Simmela (Láska je len slovo), Dreisera (Americká tragédia), Cronina, Stona, Charriera (Mótyl).

Počas štúdia a prázdnin som vždy prečítala množstvo kníh, začala som vyhľadávať v tom čase aj tzv. zakázané – napríklad Ako chutí moc od Mňačka. V rámci vysokoškolského štúdia na Právnickej fakulte som veľakrát inšpirovaná prednáškami hltala dejiny – či už rímskeho práva, Československa, ale aj históriu vojny.

Obdobie totálnej nasýtenosti – kupovania kníh hlava-nehlava – nastalo u mňa asi po revolúcii. Mala som pocit,

že všetky encyklopédie, dejiny umenia, kuchárske knihy, slovníky, atlasy musím mať. Do tohto obdobia patrili aj rozprávkové knižky pre syna Martina, ktoré boli skôr darčekom pre mňa ako pre neho. Práve pri nich som si uvedomila rozdiel mojej generácie a tej „počítačovej“, ktorá dáva prednosť všetkým iným aktivitám, len nie čítaniu.

Íst spolu so mnou na dovolenku, vraj nie je veľká zábava. Tak ako počas pracovného obdobia nie som schopná prečítať ani stranu, na dvojtýždňovú dovolenku si beriem minimálne osem kníh, a to s pocitom, či mi to bude stačiť. Musia byť medzi nimi tzv. limonádky (Colinnsová, Bickmorová), aby som si trochu vyčistila hlavu. No stalo sa mi, že som skončila aj pri Freudovi.

Storočie módy – osudy slávnych návrhárov, odborné knihy, otváram často nielen v súvislosti s mojou prácou, ale aj ako prirodzenú túžbu dozvedieť sa čo najviac o neuveriteľných cestách k úspechu mnohých osobností.

V súčasnom období je pre mňa naozaj najväčším relaxom úplne pohltenie knihou. Asi niet žánru, po ktorom by som nesiahla. Na jednej strane ma veľmi zaujímajú knihy, ktoré sú situované do určitej krajiny – Žiarivá hviezda, prípadne mi umožnia nazrieť do mnohých profesií.

K mojím obľúbeným autorom patrí Sidney Sheldon, John Grisham, Maeve Binchyová. Ani mňa nenechal ľahostajnou Dan Brown, ktorý vo svojich posledných knihách Da Vinciho kód, Anjeli a démoni prekračuje formu tradičných napínavých románov. Obdivujem jeho schopnosť nenúteno do detailov priblížiť fakty histórie.

Foto archív autorky

Patrím k čitateľom, ktorí s ceruzkou v ruke podčiarkujú, vypisujú a snažia sa osvojiť múdre filozofie či krásne spojenia, ako napríklad: „Je súhlas ostatných meradlom správnosti a úspechu ľudského konania?“ „Okolie Ti nikdy neodpustí Tvoj aristokratický pôvod.“ (Ayn Randová)

Na vrchole celej pyramídy mojich najobľúbenejších kníh je už spomínaná autorka Ayn Randová, ktorá titulom Zdroj nepochybne hlboko zasiahla do môjho vnútra. Napriek tomu, že román vyšiel už v roku 1943 (a bol odmietnutý dvanástimi vydavateľmi), jeho aktuálnosť je až neuveriteľná.

V mojom prípade je veľmi ťažké vymenovať pár kníh, na ktoré nedokážem zabudnúť. Rada čítam. Čítam všetky žánre, dokonca som siahla aj po detektívkach. Milujem pocit neuveriteľného úniku od reality života v zajatí čítania, úniku, po návrate z ktorého sa mi moje problémy zdajú malicherné.

Lýdia Eckhardt

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

2.

Paulo Coelho:
Záhír
(Argo)

3.

Dan Brown:
Bod klamu
(Slovart)

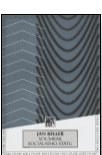
nonfiction

1.

Roger Collins:
Evropa raného
stredoveku
300 – 1000
(Vyšehrad)

2.

Jan Keller:
Soumrak
sociálního státu
(SLON)

3.

John D. Barrow:
Teorie ničeho
(Mladá fronta)

martinus.sk

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Dan Brown:
Bod klamu
(Slovart)

Dan Brown:
Anjeli a démoni
(Slovart)

Michael Baigent,
Richard Leigh,
Henry Lincoln:
Svátá krv a svátý
grál
(Remedium)

Slovensko hľadá
SuperStar
(knih + CD)
(Ikar, SonyBMG)

Michael Baigent,
Richard Leigh:
Podvod so
zvitkami od
Mrtveho mora
(Remedium)

KOSMAS.cz

Paulo Coelho:
Záhír
(Argo)

Dan Brown:
Šifra mistra
Leonarda
(Metafora)

Rob Grant:
Červený trpaslík 4.
- Pozpátku
(Argo)

Patrik Ouředník:
Šmírbuch jazyka
českého
(Paseka)

Zdeno Kolesár:
Kapitoly z dějin
designu
(VŠUP)

Lída Holá:
New Czech Step
by Step
(Akropolis)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: Ing. Frederik Nemeth, *FAN studio **Redakcia:** Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) **Redakčný kruh:** Egon Gál, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Lubomír Tomáška **Adresa:** Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava **tel.:** +421/2/5463 0088, 5441 5036 **fax:** +421/2/5463 0089 **e-mail:** kas@fan.sk **Internet:** www.fan.sk/kas **Jazyková úprava:** Marta Hollá **Vizuálna koncepcia:** Layout JS. **Grafická úprava:** *FAN studio **Tlač:** OFFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava **Rozširuje:** Mediaprint-Kapa a knižní distribútori **Registračné číslo:** MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Rebríčky predajnosti kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. **Objednávky na predplatné prijíma:** L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421/2/44453711, fax: +421/2/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS, Občianskeho združenia Index a Ministerstva kultúry SR.